

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA PRÁVNICKÁ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**Dispozice mortis causa v římském právu v komparaci
s občanským zákoníkem**

Kristýna Homolková

Plzeň 2022

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PRÁVNICKÁ

Katedra právních dějin

Studijní program: Právo a právní věda

Studijní obor: Právo

Diplomová práce

**Dispozice mortis causa v římském právu v komparaci s občanským
zákoníkem**

Vypracovala:

Kristýna Homolková

Vedoucí diplomové práce:

doc. JUDr. Miroslav Černý, PhD., JU.D.

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta právnická

Akademický rok: 2021/2022

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Kristýna HOMOLKOVÁ**
Osobní číslo: **R17M0087P**
Studijní program: **M6805 Právo a právní věda**
Studijní obor: **Právo**
Téma práce: **Dispozice mortis causa v římském právu v komparaci s občanským zákoníkem**
Zadávací katedra: **Katedra právních dějin**

Zásady pro vypracování

1. Úvod
2. Úvod do římského dědického práva
3. Testament
4. Legatum
5. Závěť v soudobé české právní úpravě
6. Odkaz
7. Závěr

Rozsah diplomové práce:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná**

Seznam doporučené literatury:

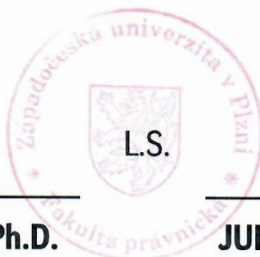
viz zvláštní seznam

Vedoucí diplomové práce: **Doc. JUDr. Miroslav Černý, Ph.D.**
Katedra právních dějin

Datum zadání diplomové práce: **5. února 2021**
Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2022**

JUDr. et PhDr. Stanislav Balík, Ph.D.
děkan

JUDr. et PhDr. Stanislav Balík, Ph.D.
vedoucí katedry

V Plzni dne 1. října 2021

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „*Dispozice mortis causa v římském právu v komparaci s občanským zákoníkem*“ vypracovala samostatně. Veškeré prameny, literatura a informace, které jsem použila k sepsání této diplomové práce, jsou citovány v poznámkách pod čarou a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

V Plzni dne 21. 3. 2022

.....

Kristýna Homolková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda bych poděkovala **doc. JUDr. Miroslavu Černému, Ph.D., JU.D.**, za vedení mé diplomové práce, odborné konzultace, jeho neocenitelné rady, připomínky a veškerý čas, který této práci ochotně věnoval. Dále vyjadřuji dík svým blízkým za jejich podporu v průběhu mého studia.

Obsah

ÚVOD.....	1
1 ÚVOD DO ŘÍMSKÉHO DĚDICKÉHO PRÁVA.....	4
1.1 DĚDICKÁ POSLOUPNOST.....	6
2 TESTAMENT	10
2.1 NÁLEŽITOSTI TESTAMENTU	10
2.2 PODOBY ŘÍMSKÉ ZÁVĚTI.....	12
2.2.1 <i>Testamentum calatis comitiis</i>	12
2.2.2 <i>Testamentum in procinctu</i>	12
2.2.3 <i>Testamentum per aes et libram</i>	13
2.2.4 <i>Testamentum praetorium</i>	14
2.2.5 <i>Justiniánské právo – řádný testament</i>	15
2.2.6 <i>Justiniánské právo – mimořádný testament</i>	16
2.3 SUBSTITUCE.....	18
2.4 PODMÍNKA, DOLOŽENÍ ČASU, MODUS.....	20
2.5 POSLOUPNOST PROTI TESTAMENTU	21
2.6 ZRUŠENÍ TESTAMENTU.....	24
3 LEGATUM	25
3.1 TYPY LEGÁTŮ	25
3.2 ZÁKONODÁŘSTVÍ OMEZUJÍCÍ LEGÁTY	27
3.3 FIDEICOMMISSUM.....	28
4 KODICIL.....	30
5 MORTIS CAUSA DONATIO.....	31
6 ZÁVĚŤ V SOUDOBÉ ČESKÉ PRÁVNÍ ÚPRAVĚ	32
6.1 CHARAKTERISTIKA A OBSAH ZÁVĚTI	32
6.2 FORMY ZÁVĚTI	35
6.2.1 <i>Závěť pořízená soukromou listinou</i>	35
6.2.2 <i>Závěť ve formě veřejné listiny</i>	37
6.2.3 <i>Privilegovaná závěť</i>	39
6.3 NÁHRADNICTVÍ A SVĚŘENSKÉ NÁSTUPNICTVÍ	43
6.4 PODMÍNKA, DOLOŽENÍ ČASU, PŘÍKAZ.....	45
6.5 NEPOMINUTELNÝ DĚDIC	47
6.6 ZRUŠENÍ ZÁVĚTI	49
7 ODKAZ	50
7.1 DRUHY ODKAZŮ.....	50

7.2	ZŘÍZENÍ, ZMĚNA A ODVOLÁNÍ ODKAZU	52
7.3	NABYTÍ ODKAZU, OBTÍŽENÍ ODKAZEM	53
7.4	PODODKAZ	54
8	DOVĚTEK	55
9	DAROVÁNÍ PRO PŘÍPAD SMRTI.....	56
10	DĚDICKÁ SMLOUVA	57
	ZÁVĚR	59
	RESUMÉ	62
	BIBLIOGRAFIE	63

Úvod

Římské právo je v dnešní době důležitou vědeckou pomůckou pro poznání práva soukromého. Recepce římského práva je charakteristickým znakem kontinentálního právního systému. Římské právo má nepochybně vliv na dnešní evropské právní myšlení. Podle slov profesora římského práva Valentina Urfuse: „*Minulost k nám hovoří stále živou řečí. I to je jeden z důvodů, proč v poměru k dějinám nepřestaneme být nikdy zvědavými tazateli a proč jim také nepřestaneme klást nové a nové otázky, zvláště tam, kde závažnost odpovědí, které očekáváme, je předem jasná a kde tedy hledáme nikoliv jednotlivá fakta, ale jejich vzájemnou podmíněnost a smysl. Tak je tomu vždy tehdy, když usilujeme, aby nám minulost – jedním slovem – vrátila to, co dodnes určuje náš život a zákonitosti, jimiž je řízen.*“¹

Jak napsal ve své knize *Dějiny a systém soukromého práva římského* doktor Leopold Heyrovský: „*Nové zákoníky čerpaly všechny obsah svůj podstatně z práva římského, takže neznajíce tohoto v původní jeho podobě, nemůžeme náležitě rozumět ani jim.*“² Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále jen „**ObčZ**“)³ ve své obecné části, popisuje, že ObčZ vychází rovněž z faktu, že základem evropské právní kultury je římské právo.⁴ To je jeden z důvodů, proč se autor rozhodl ve své diplomové práci zaměřit na reflexi římskoprávních dispozic *mortis causa* v české právní úpravě.

V této diplomové práci budou popsány a porovnány instituty týkající se dispozic *mortis causa* v římskoprávní úpravě a v ObčZ. Cílem této diplomové práce je nejdříve provést analýzu jednotlivých právních úkonů *mortis causa* v římském i soudobém českém právu, a posléze provést komparaci mezi těmito právními úpravami.

¹ ŽIDLICKÁ, Michaela, Tomáš CIPROVSKÝ a Petr DOSTALÍK. *Vliv římského práva na evropské právní myšlení: pocta Valentinu Urfusovi* [online]. 3. Brno: Masarykova univerzita, 2019 [cit. 2021-9-19]. ISSN 1802-128X. Dostupné z: <http://elportal.cz/publikace/valentin-urfus>.

² HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. Praha: Nakladatelství J. Otto, 1910.

³ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

⁴ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, dostupné na: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>.

Po úvodu následuje vlastní text diplomové práce, který je rozdělen do dvou základních částí. První část diplomové práce se zabývá úpravou římského dědického práva a druhá část se zabývá právní úpravou soudobého dědického práva na území České republiky.

V první výše zmíněné části se budou vyskytovat analytické, historické a deskriptivní metody. První část je rozdělena do pěti kapitol, které se dále dělí do deseti podkapitol. Kapitola první pojednává o samotném úvodu do římského práva dědického, je v ní rozebráno postupné oddělování dědického práva od práva rodinného. Nastíněna zde bude i dědická soustava, která byla zachycena již v Zákoně dvanácti desek (*Lex duodecim tabularum*). Součástí první kapitoly je také popis dědické posloupnosti. Následující druhá kapitola je obsáhlá a je věnována *testamentu*, jeho náležitostem a také popisům podob *testamentu* a samotnému vývoji římské závěti. Podkapitolou testamentu je také *substituce* neboli ustanovení dědice pro případ, kdy by nedědil ustanovený dědic. Další podkapitoly se zabývají podmínkou, doložením času, účelovým určením, dále posloupností proti *testamentu* a v poslední řadě i zrušením *testamentu*, což se v průběhu vývoje římského práva měnilo.

Třetí kapitola první části je věnována *legatum* neboli odkazu, což je jednostranný právní úkon, kterým zůstavitel poskytl k tíži svého dědice majetkový prospěch osobě, jenž nebyla zůstavitelovým dědicem. Tato kapitola se dělí na podkapitoly, které pojednávají o typech odkazů, zákonodárství omezující legáty a *fideicomissum* čili odkazech, které se od civilních *legátů* lišily svou naprostou neformálností. Další kapitola je věnována *kodicilu*, což je prostý dopis, ve kterém zůstavitel nastínil své přání a oznámil jím dědici, komu co hodlá odkázat. Poslední kapitola první části pojednává o darování pro případ smrti v římské právní úpravě.

Druhá výše zmíněná část diplomové práce je zaměřena na soudobou dědickou právní úpravu. V této části bude kromě metody analytické, historické a deskriptivní, použita také metoda komparativní. Tato část je, pro lepší přehled diplomové práce, členěna podobně, jako část první. Dělí se na pět větších kapitol a dále na deset podkapitol. První z kapitol pojednává o závěti v nynější české právní úpravě, její první podkapitola se věnuje samotné charakteristice a obsahu závěti. Druhá podkapitola se zabývá formami závěti a je členěna na tři podkapitoly s názvy závět pořizená soukromou listinou, závět ve formě veřejné listiny a privilegovaná závět. Další podkapitoly závěti jsou věnovány náhradnictví a svěřenskému nástupnictví. Stejně jako tomu bylo u závěti v římské právní úpravě, je i zde je

věnován prostor podmínce, doložení času a příkazu. Následující podkapitola se zabývá nepominutelnými dědici a dědickou posloupností. Poslední podkapitola je věnována zrušení závěti.

Druhá kapitola nese název odkaz, tento institut se do oblasti dědického práva navrátil s účinností ObčZ. Odkaz představuje výjimku z pravidla univerzálního dědického nástupnictví. První z jejích podkapitol se věnuje druhům tohoto navraceného institutu. Další podkapitola se zabývá zřízením, změnou a odvoláním odkazu. V předposlední podkapitole je nastíněno nabytí odkazu. A v neposlední řadě není v práci opomenut ani institut pododkazu, díky kterému smí zůstavitel přikázat odkazovníku splnění dalšího odkazu.

Další kapitola pojednává o *kodicilu*, tedy dovětku. Nechybí ani kapitola věnovaná darování pro případ smrti. Poslední kapitola nese název dědická smlouva, což je pojem, který římské právo neznalo a nepoužívalo. Dědická smlouva je nyní považována za nejsilnější dědický titul a je sjednávána dvoustranným nebo vícestranným právním jednáním, na rozdíl od závěti či dovětku. V samotném závěru diplomové práce jsou shrnuty poznatky, které byly získány během rozboru daných institutů pro případ smrti.

1 Úvod do římského dědického práva

Civilní kodexy moderní doby navazují na římské právo, které vychází z tradicionalismu, neboť se v římském právu až do dob justiniánských kodifikací neobjevují žádné podstatné změny. Stejně tak v dalším vývoji římského práva, konkrétně ve středověku, se hleděl důraz na kontinuitu. Ovšem nyní tomu tak již úplně není, neboť často všechny zásady římského práva nejsou dodržovány.⁵ Pojem „*dědické právo*“ římské právo od jeho samotného začátku neznalo. Dědické právo se totiž postupem času oddělilo od práva rodinného, neboť dědické právo bylo vždy na pomezí rodinného a majetkového práva.⁶ V rámci rodu či velkorodiny byl veškerý majetek společný, tedy se po smrti *pater familias*⁷ nerozděloval, ale zůstával v daném rodu či velkorodině (*ercto non cito*). Každý člen rodu nebo velkorodiny mohl s věcmi disponovat, ovšem jednotlivé podíly vymezeny nebyly. Až v 5. st. př. Kr. se kdokoliv ze členů rodu nebo velkorodiny mohl domáhat žalobou rozdělení majetku dle dědických podílů. Ten, kdo se jednou stal dědicem, se nemohl dědictví zřici, římské právo chápe dědictví jako vlastnost: „*Kdo je jednou dědicem, je navždy dědicem*“ (zásada *semel heres semper heres*). Tato zásada je jednou z nejdůležitějších zásad v oblasti dědického práva, jelikož dědic nastupuje do majetku zůstavitele, ale také „*dědic nastupuje in ius et locum defuncti. Úkolem dědice bylo nejen převzít rodinný majetek, ale i rodinu jako takovou a zajistit její další rozvoj.*“⁸

Poprvé byla zachycena dědická soustava již v Zákoně dvanácti desek (*Lex duodecim tabularum*), ve kterém je ustanoveno, že přednost má vždy vůle zůstavitele, tedy posloupnost testamentární. Zákonná (*intestátní*) posloupnost

⁵ ČERNÝ, Miroslav. *Význam tradice v římském právu v kontextu moderních kodifikací*. (e.d. STLOUKALOVÁ, Kamila) Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2015, s. 13-19.

⁶ Což lze spatřovat v tom: „*že na jedné straně zde stojí snaha zůstavitele rozhodnout o osudu majetku, který za svého života nashromáždil, na straně druhé jsou zde příbuzenské vazby, rodina, jejíž vztah k zůstaviteli by také měl nějak být zohledněn.*“ – srov. SALÁK, Pavel. *Testamentum militis jako inspirační zdroj moderního dědického práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2016. ISBN 978-80-210-8381-3, s. 11.

⁷ *Pater familias* definuje ve své knize Berger takto: „*Pater familias byl hlavou rodiny, měl nejvyšší moc v rámci rodiny.*“ – srov. BERGER, Adolf. *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Clark, New Jersey: The Lawbook Exchange, 2004. ISBN 978-1-58477-142-5, s. 494.

⁸ SALÁK, Pavel. *Testamentum militis jako inspirační zdroj moderního dědického práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2016. ISBN 978-80-210-8381-3, s. 252.

nastupuje až v okamžiku, kdy závěť nebyla sepsána. „*Upřednostnění vůle zůstavitele před přirozenou vazbou příbuzenskou bude patrně odrazem jednak výlučného postavení patera familias, jednak projevem úcty k vlastnickému právu, neboť preference testamentu není ve své podstatě ničím jiným, než uplatnění ius disponendi vlastníka i na jednání mortis causa*“.⁹

Dědic (*heres*) – povoláný podle civilního práva závětí (*heres legitimus*) nebo ze zákona (*heres testamentarius*) je ústřední postavou dědického práva. V případě, že *heres* žil ve společné domácnosti zůstavitelově pod jeho přímou mocí, nabýval pozůstalost jeho smrtí a nebyla možnost, aby pozůstalost odmítl. Dědice mohl zůstavitel ustanovit k celé pozůstalosti (*heres ex asse*) nebo pouze k části pozůstalosti (*heres extranei*).¹⁰ Dědicem mohl být také nascituris (*conceptus*), pokud se ovšem narodil živý, jinak se k jeho existenci nepřihlíželo.

Další důležitý pojem římského dědického práva je *hereditas*, což znamená souhrn zůstavitelových věcí neboli zděditelná práva a závazky. Za závazky ručil *heres* v plné míře. Univerzální sukcese byla omezena pouze tím, že na *herese* nepřecházela taková práva či závazky, které byly ryze osobní povahy.

Ležící pozůstalost neboli *hereditas iacens* je mezidobí mezi smrtí zůstavitele a okamžikem, kdy povoláný dědic dědictví přijme a nabyde. V mezidobí, než dědic nabyde dědictví se může *hereditas iacens* zvětšovat (např. narozením otrockého dítěte) i zmenšovat (např. smrtí otroka). Římská právní praxe na základě možnosti zvětšování či zmenšování *hereditas iacens* pracovala s fikcí, že oprávněna či zavázána je pozůstalost sama, tzn. má specifickou míru právní subjektivity. Původně se ovšem na *hereditas iacens* hledělo jako na *res nullius*, tím pádem se pozůstalosti mohl kdokoliv zmocnit, následně musel však oprávněnému dědici ustoupit. Nakonec se prosadilo, že *hereditas iacens* byla samostatnou právní osobou.¹¹

⁹ SALÁK, Pavel. *Zásady římského práva dědického a jejich odraz v novodobých kodifikacích*. Časopis pro právní praxi, Brno: Masarykova univerzita, 2012, roč. 20, č. 3., s. 228-234.

¹⁰ BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva: (ve třech fázích jeho vývoje)*. 2. přeprac. vyd. Praha: Academia, 1995. ISBN 80-200-0545-5., s. 166-167.

¹¹ HRDINA, Ignác Antonín a Petr DOSTALÍK. *Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce*. 2., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-471-8, s. 100-101.

1.1 Dědická posloupnost

Dědická posloupnost neboli *sukcese* je základním rysem římského dědického práva. Jedná se o přechod práv ze zůstavitele na osobu dědice. Smrt zůstavitele byla rozhodujícím, ale nikoliv jediným předpokladem, aby dědická posloupnost nastala. Dalším předpokladem byly skutečnosti, které odůvodňují a vymezují, kdo je konkrétním dědicem, jedná se o tzv. delační důvody, kterými jsou:

1. Zákon

Dědická posloupnost **zákonná** neboli **intestátní** je starší než posloupnost *testamentární*. Základní podmínkou byla smrt zůstavitele, který nepořídil o svém majetku *testament* nebo *testament* pozbyl platnosti či účinnosti. Dále dědic musel být způsobilý stát se dědicem, pro což bylo všeobecnou podmínkou být římským občanem.¹²

Intestátní dědická posloupnost vycházela z příbuzenských vztahů, nutnými dědici (*heredes necessarii*) byli potomci a manželka zůstavitele. Tito dědicové se stávali dědici okamžikem smrti zůstavitele a neměli možnost dědictví odmítnout. Majetek se mezi *heredes necessarii* dělil podle hlav (*in capita*), tedy rovným dílem. Pokud v nejstarší římské době zemřel zůstavitel bez testamentu a bez potomků, stal se jeho majetek *res nullius* a následně předmětem volné okupace.

Zákon dvanácti desek (*Lex duodecim tabularum*) upravuje dědickou posloupnost tak, že pokud neexistoval platný *testament* jako vyjádření vůle zůstavitele, nastupoval k dědictví nejbližší agnátský příbuzný (*proximus agnatus*): *Si intestato moritur, cui suus heres nec escit, adgnatus proximus familiam habeto*.¹³ Takové dědické právo nejbližšího agnáta se uplatňovalo v případech, kdy se jednalo o zákonnou dědickou posloupnost po ženě, jelikož ženy nemohly mít vlastní dědice, neboť jejich postavení bylo určeno otcovskou rodinnou mocí. V Gaiusových *Instituciones* je definován agnátský příbuzný jako osoba, kterou spojovalo se zůstavitelem pokrevní příbuzenství, které bylo zprostředkováno výhradně osobou mužského pohlaví.¹⁴

¹² KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. 2. dopl. a přeprac. vyd. Praha: C.H. Beck, 1997. Beckovy právnické učebnice. ISBN 80-717-9031-1., s. 270.

¹³ Zákon XII desek, deska V. 4. – srov. SKŘEJPEK, Michal. *Texty ke studiu římského práva*. Praha: Orac, 2001. Výběrové texty. ISBN 80-861-9932-0., s. 35.

¹⁴ GAIUS. *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. ISBN 978-80-7380-054-3, s. 143.

Pro případ, že nebyla žádná osoba na pozici *proximus agnatus*, vstupoval do dědických práv celý rod: *Si adgnatus nec escit, gentiles familiam habento*. Pojem *familia* v tomto případě označoval soubor rodinného majetku včetně sakrálních povinností.¹⁵ Až v případě, že by nebyl z celého rodu jediný příslušník, mohla by nastat volná okupace majetku zůstavitele.

Postupem času *praetorské právo* prosadilo místo agnátů kognátské pokrevní příbuzenství. *Praetorské právo* přineslo také rozdělení *intestátních* dědiců do několika skupin, tedy dědických tříd. *Praetorské právo* dovolovalo odmítnutí dědictví a fungovalo zde postupné nabízení pozůstalosti dle dědických tříd, s tím, že *praetor* uděloval žadateli *bonorum possessio*, což je držba pozůstalostních věcí udělená *praetorem*. Ten, kdo chtěl *bonorum possessio* získat, musel požádat *praetora* o její udělení. Dědické třídy *praetorského práva* se dělily na:

- (1) *Unde liberi* – děti, tj. civilní *sui heredes*, potomci zůstavitele, kteří vystoupili z agnátské rodiny a ti, kteří adopcí přešli do jiné rodiny a byli později adoptivním otcem emancipováni.¹⁶
- (2) *Unde legitimi* – legitimní dědici (tedy dědici dle civilního práva).
- (3) *Unde proximi cognati* – pokrevní (kognátští) příbuzní až do 6. stupně příbuzenství.
- (4) *Unde vir et uxor* – pozůstalý manžel nebo pozůstalá manželka, kdy tito manželé spolu do smrti setrvali v řádném manželství.

Určité osoby mohli být povoláni vícekrát.¹⁷

V době principátu a dominátu nastaly další změny a těmi byla posloupnost matky po manželském a nemanželském dítěti, posloupnost dětí manželských a nemanželských po matce, posloupnost *descendentů* po *ascendentech* ze strany matčiny a posloupnost kognátských sourozenců a jejich potomstva po sobě navzájem.

¹⁵ Zákon XII desek, deska V. 5 – srov. SKŘEJPEK, Michal. *Texty ke studiu římského práva*. Praha: Orac, 2001. Výběrové texty. ISBN 80-861-9932-0., s. 35.

¹⁶ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. Praha: Nakladatelství J. Otto, 1910, s. 1040.

¹⁷ Konkrétně manželka v moci manželské byla poprvé povolána v první dědické třídě jako *sui heredes* neboli vlastní dědic, následně v druhé dědické třídě jako dědic legitimní a poté ve čtvrté dědické třídě jako pozůstalá manželka. – srov: KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. 2. dopl. a přeprac. vyd. Praha: C.H. Beck, 1997. Beckovy právnické učebnice. ISBN 80-717-9031-1., s. 274.

Konečnou podobu získalo dědické právo až v roce 543 a to justiniánskou novelou, která stejně jako právo *praetorské*, postupně povolávala dědice, ovšem i uvnitř daných dědických tříd. Hlavní změnou justiniánské kodifikace je upřednostnění kognátské posloupnosti. Justiniánské právo dělí dědice do čtyř dědických třídy, kterými jsou:

- (1) Potomci zůstavitele, kdy nejprve byli povoláni bližší potomci,
- (2) zůstavitelovi ascendenti a zůstavitelovi sourozenci i se svými dětmi,
- (3) polorodí sourozenci a jejich děti,
- (4) další kognátští příbuzní.¹⁸

2. Testament

Testament neboli **závěť** je jednostranný právní úkon, který jmenuje dědice (*heredis institutio*). Zákon dvanácti desek stanovil, že *testamentární* dědická posloupnost má přednost před zákonnou posloupností: *Uti legassit super pecunia tutelave suae rei, ita ius esto*.¹⁹ Přednost byla tedy dána vůli zůstavitele, až v případě nebyla-li sepsána závěť, nastoupila posloupnost *intestátní*.

I přesto, že zákonná posloupnost je starší, přednost *testamentární* posloupnosti se v římském právu brzy prosadila. Hlavním důvodem byla zřejmě svoboda jedince, na kterou Římané brali zřetel, zvolit si, komu má jeho majetek po smrti připadnout. Což dosvědčují i *Digesta*, ve kterých je ustanoveno, že *testament* je zákonné vyjádření přání zůstavitele, které má být respektováno.²⁰ Zůstavitel mohl taktéž měnit pořadí dědiců, které by jinak bylo stanoveno zákonem. Více bude institut *testamentu* rozebrán v následující kapitole.

Dále se dědická posloupnost rozdělovala na (1) *civilní* a (2) *praetorskou*. Z historického hlediska není zcela známo, jakým způsobem vznikl rozdíl mezi *civilní* a *praetorskou* posloupností. Prameny zcela jasně vyjadřují, že činnost *praetora* nesměřovala zpočátku k tomu, aby byla záměrně vytvořena jakási vlastní *praetorská* posloupnost.

¹⁸ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. Praha: Nakladatelství J. Otto, 1910, s. 1040-1050.

¹⁹ Zákon XII desek, deska V. 3. – srov. SKŘEJPEK, Michal. *Texty ke studiu římského práva*. Praha: Orac, 2001. Výběrové texty. ISBN 80-861-9932-0., s. 35.

²⁰ *Digesta* 28, 1, 1.

Dědická posloupnost opírající se o civilní právo se označuje jako *hereditas*, tento pojem rovněž označoval souhrn zůstavitelových věcí (viz výše). Posloupnost opírající se o *praetorské* právo se označuje *bonorum possessio*, což znamená držba majetku, kterou *praetor* udělil tomu, kdo chtěl získat držbu pozůstalosti. Tato držba majetku byla udělována zvláštním interdiktum *Quorum bonorum*. *Praetor* nejspíše nabízel tuto držbu pozůstalosti z důvodu zlepšení postavení držitele ve sporu o dědictví, nebo aby byla omezena volná okupace pozůstalosti, která byla *res nullius*.

Praetorská posloupnost měla zpočátku oproti civilní posloupnosti pouze majetkový ráz. Civilní posloupnost mohla přinést i povinnost něco konat. Civilní posloupnost byla chráněna žalobou (*hereditatis petitio*).²¹ Skutečným *praetorským* dědicem se Říman stal až v okamžiku, kdy měl možnost prosadit své právo i proti civilnímu dědici, musel získat od *praetora* „*bonorum possessio sine re*“ neboli věčně podloženou držbu.

V době poklasické došlo k vyrovnání rozdílů mezi civilní a *praetorskou* posloupností. Od poklasického období se dědická posloupnost označuje neutrálním výrazem *sukcese*, který vytlačoval pojmy *hereditas* a *bonorum possessio*.²²

²¹ *Hereditatis petitio* definuje Bartošek ve své knize takto: „*Hereditatis petitio* je obecná věcná žaloba, jíž se civilní dědic domáhá uznání svého dědického práva a vydání pozůstalosti nebo její části.“ – srov.: BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 2. přeprac. vyd., (V nakl. Academia vyd. 1.). Praha: Academia, 1994. ISBN 80-200-0243-X, s. 122.

²² KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. 2. dopl. a přeprac. vyd. Praha: C.H. Beck, 1997. Beckovy právnické učebnice. ISBN 80-717-9031-1., s. 269.

2 Testament

Testament neboli závěť je jednostranný právní úkon pro případ smrti (*mortis causa*) ustanovující dědice. Díky *testamentu* měl zůstavitel možnost ustanovit dědicem cizí osobu, která by nepřicházela v úvahu jakožto *intestátní* dědic, nebo si zvolit ze svých zákonných dědiců pouze některého z nich.

Jelikož římské právo, jak již bylo zmíněno výše, klade výrazný důraz na svobodu jedince, bylo možné, aby zůstavitel do okamžiku své smrti *testament* měnil. O významu *testamentu* v Římě svědčí i fakt, že přečtení *testamentu* před smrtí zůstavitele nebo jeho falšování bylo považováno za veřejnoprávní zločin.

2.1 Náležitosti testamentu

Testament je vždy spojen s požadavkem přesně stanovené formy, ve které musela být projevena vůle zůstavitele. Projev vůle musel obsahovat, kdo má být dědicem čili dědická instituce a co má dědit. Forma *testamentu* se v jednotlivých dobách vyvíjela, což bude rozebráno v následující podkapitole.

Ustanovení dědice patří mezi podstatné prvky (*essentiale negotii*) *testamentu*. O významu této obsahové náležitosti svědčí i skutečnost, že v případě její absence nebylo možné předmětnou listinu za *testament* považovat.²³ Dědic nemusel být označen přímo svým jménem, postačila jiná, ovšem jednoznačná a dostatečně určitá, identifikace dané osoby.

Zůstavitel měl možnost ustanovit jednoho (*heres ex asse*) či více (*heres ex parte*) dědiců, a to buďto s uvedením podílů určitých dědiců či bez určení jejich podílů. Pokud zůstavitel konkrétní podíly určitým dědicům nestanovil, považovalo se, že jsou povoláni ke stejným podílům. Od dob klasického práva bylo zapotřebí ustanovit dědice hned na začátek *testamentu*, jelikož vše uvedené před tímto ustanovením dědice, bylo bráno za neplatné. Toto bylo vyjádřeno rčením: „dědická instituce je hlavou a základem (*caput et fundamentum*) celého *testamentu*“.²⁴

²³ CVETLER, Jiří. *Právo římské*. 1. vyd. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1974, s. 115.

²⁴ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. 2. dopl. a přeprac. vyd. Praha: C.H. Beck, 1997. Beckovy právnické učebnice. ISBN 80-717-9031-1, s. 280.

Testament mohli pořizovat pouze dospělí římstí občané *sui iuris* a *Latini*²⁵, v případě, že byli způsobilí právně jednat. Osoby *alieni iuris*, otroci, nedospělci, šílení, marnotratní, duševně choří, kleštěnci (jen určitou dobu ve vývoji římského práva), němí a hluší, neschopní svědčit (*intestabiles*), odpadlíci od víry a heretici neměli způsobilost *testament* pořádit. Ženy měly *testamentární* způsobilost až v období *mancipačního testamentu*. Toto právo měly pouze ženy narozené na svobodě, ovšem pokud měly poručníka, mohly pořádit závěť pouze s jeho souhlasem, jinak by byl *testament* neplatný.²⁶

Pokud zůstavitel pozbyl dědickou způsobilost v období od zřízení *testamentu* do jeho smrti, *testament* se stal neplatným.²⁷ Zde ovšem platily výjimky, například pokud by zůstavitele postihla duševní choroba.

Testamentární způsobilost platila nejen pro zůstavitele, ale také pro svědky *testamentu*, vážného kupce rodinného jmění (*familiae emptor*), dědice a odkazovníky, popř. pro poručníky v *testamentu* ustanovené. Tato uvedená skupina musela splňovat podmínku být římským občanem nebo *Latini*. Základní podmínkou pro způsobilost být dědicem nebo odkazovníkem (tzv. *pasivní testamentární způsobilost*) bylo mít aktivní *testamentární* způsobilost neboli mít právo pořádit *testament*.

²⁵ Potomci původních obyvatel *Latia*, byli sice *peregrini*, ale pro příbuznost s Římany měli *Latini* výhodnější postavení. – srov. BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 2. přeprac. vyd., (V nakl. Academia vyd. 1.). Praha: Academia, 1994. ISBN 80-200-0243-X., s. 195.

²⁶ GAIUS. *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. ISBN 978-80-7380-054-3, Gai. 2, 112-113.

²⁷ BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva: (ve třech fázích jeho vývoje)*. 2. přeprac. vyd. Praha: Academia, 1995. ISBN 80-200-0545-5, s. 168.

2.2 Podoby římské závěti

Vývojem římského práva se vyvinulo několik druhů *testamentu*. Lišily se především svou formou.

2.2.1 Testamentum calatis comitiis

Nejstarším římským *testamentem* (*testamentum calatis comitiis*) povolával dědice ten, kdo neměl vlastní *intestátní* dědice, jednalo se o určitou „*adopci*“. Účelem *testamentu* bylo v prvé řadě oznámení vztahu mezi *testátorem* a dědicem.

Tento *testament* je spojen s výraznou formou. Ustanovení dědice se konalo v lidovém shromáždění (*calatis comitiis*), které bylo svoláno jakožto kuriátní shromáždění, za účasti *pontifiků* a jiných ceremonií. Pro tento účel se dané shromáždění konalo dvakrát ročně. Důkaz, že tomu tak opravdu bylo plyne z *římské arrogace*, která s *testamentem calatis comitiis* měla mnoho společného, s tím rozdílem, že se nejednalo o pořízení *mortis causa*.²⁸

2.2.2 Testamentum in procinctu

Testamentum in procinctu neboli vojenský *testament* (tzv. „v šiku“) neměl oproti *testamentum calatis comitiis* žádné požadavky formálnosti. *Testamentum calatis comitiis* byl považován za řádný, oproti tomu *testament v šiku* za mimořádný. Společným znakem těchto dvou druhů závěti byla jejich veřejnost a to, že se jedná o vůbec nejstarší typy *testamentů*. *Testamentum in procinctu* bylo pouhé prohlášení, ve kterém pořizovatel pronesl před bitvou v šiku, kdo má být jeho dědicem. Zůstavitel spoléhal na to, že v případě jeho smrti, bude jeho poslední vůle zajištěna spolubojovníky, kteří bitvu přežili.²⁹

„*Testamentů* byly pak zpočátku dva druhy: neboť pořizovali *testamenty* buď v kalátním shromáždění, kterážto shromáždění bývala dvakrát do roka určována k pořizování *testamentů*, anebo „před šikem“, to je, když se chápali zbrani k vedení

²⁸ PHILLIMORE, John George. *Introduction to the Study and History of the Roman Law*. Adamant Media Corporation, 2000. ISBN 0-543-97093-0, s. 122.

²⁹ SALÁK, Pavel. *Testamentum militis jako inspirační zdroj moderního dědického práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2016. ISBN 978-80-210-8381-3, s. 25-33.

války. „Šik“ je totiž připravená a vyzbrojená vojenská jednotka. Jeden tedy pořizovali v míru a pokoji, druhý když odcházeli do boje.“³⁰

Tedy již v nejstarších dobách římského práva měl zůstavitel možnost v mimořádných podmínkách projevit svou vůli bez formálních požadavků. Tento vojenský *testament* byl předchůdcem pozdějších privilegovaných vojenských *testamentů*.

2.2.3 Testamentum per aes et libram

Testamentum per aes et libram neboli *testament* odkazový či *mancipační* se vyvinul ze staršího typu odkazového *testamentu (mancipatio familiae)*.³¹ Tento starší odkazový či *mancipační testament* nepovolával dědice jako univerzální *sukcesory* čili se nejednalo o *testament* v pravém slova smyslu. Zůstavitel určil, komu případnou jeho věcí, nedocházelo tak k narušení *intestátní* posloupnosti. Byl spojen s *mancipací*, což je jeden z nejstarších způsobů nabývaní vlastnictví v Římě.³²

Mancipace se uskutečňovala předáním „z ruky do ruky“, a to za účasti pěti svědků a dále „vážného“ (*libripens*), který měl v ruce váhy a taktéž za účasti nabyvatele. Nabyvatel uchopil věc a pronesl ustálenou slovní formulí. *Testátor* mohl tedy *mancipací* převést svůj majetek na *familiae emptor* neboli na tzv. „kupce zůstavitelova rodinného jmění“. Tento kupec zůstavitelova jmění měl po smrti zůstavitele jeho majetek předat osobám, které zůstavitel určil při *mancipaci*.

Postupem času se *mancipační testament* stal skutečným *testamentem (testamentum per aes et libram)*, jelikož zůstavitel při *mancipaci* projevil svou vůli, kdo má být jeho dědicem – univerzálním nástupcem. Z převodu „z ruky do ruky“ se *mancipace* stávala fiktivním úkonem, kdy se *familiae emptor* uchopil majetku zůstavitele pouze „na oko“. *Familiae emptor* přestal být skutečným kupcem a jeho

³⁰GAIUS. *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. ISBN 978-80-7380-054-3, Gai. Inst. 2.101.

³¹ *Testamentum per aet et libram* se označuje jako *testament* uskutečňovaný pomocí bronzu a vah, neboť byl uskutečňován za účasti pěti svědků, vážného, dospělými římskými občany a samozřejmě za účasti kupce rodového majetku. – srov. Justinánské instituce Druhá kniha, desátý titul – srov. *IUSTINIANI INSTITUTIONES Justinánské instituce*, Edice a český překlad BLAHO, Peter a Michal SKŘEJPEK. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1749-7, s. 135.

³² BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 2. přeprac. vyd., (V nakl. Academia vyd. 1.). Praha: Academia, 1994. ISBN 80-200-0243-X, s. 266.

role se proměnila ve svědka poslední vůle zůstavitele. *Mancipační testament* se stal základní formou civilního *testamentu*.³³

Postupně se vytvořil zvyk zachytit vůli zůstavitele, pronesenou při *mancipaci*, na listinu (*tabulae testamenti*). Listina měla pouze funkci důkazní, nejednalo se o písemnou závěť jako takovou. Časem *mancipační* obřad vymizel úplně.

2.2.4 Testamentum praetorium

O skutečném písemném *testamentu* se hovoří až s příchodem práva *praetorského*. *Praetor* uděloval držbu pozůstalosti (*bonorum possessio*) tomu, kdo mu předložil *testament* opatřený pečeti svědků. Pro *praetora* byla rozhodujícím faktorem existence samotné listiny, nikoliv způsob provedení *mancipace*.³⁴

Praetorem udělená držba se nazývala *bonorum possessio secundum tabulas*, z počátku byla udělována jako držba *sine re* neboli věcně nepodložená, což znamenalo, že kdo držbu obdržel, nemohl se úspěšně bránit civilnímu dědici. Změna přišla s reskriptem císaře Antonia Pia, kdy se držba udělená *praetorem* stala věcně podloženou. Od vydání reskriptu Antonia Pia poskytoval *praetor* procesní obranu proti žalobě civilního dědice a tou byly námitky.³⁵

Testamenty se dělily podle toho, kdo je napsal a to na:

- (1) Holografní, tedy sepsaný samotným zůstavitelem. V západní části Římské říše bylo možné, aby holografní *testament* měl pečetí pouze pěti svědků.
- (2) Alografní, což byla listina, kterou sepsal někdo jiný než zůstavitel. K sepsání alografního *testamentu* byl požadavek sedmi svědků.

³³ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. 2. dopl. a přeprac. vyd. Praha: C.H. Beck, 1997. Beckovy právnické učebnice. ISBN 80-717-9031-1, s. 277.

³⁴ BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 2. přeprac. vyd., (V nakl. Academia vyd. 1.). Praha: Academia, 1994. ISBN 80-200-0243-X, s. 266.

³⁵ Jednalo se o tzv. námitky podvodu neboli *exceptio doli* – srov. HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a system soukromého práva římského*. Praha: Nakladatelství J. Otto, 1910, s. 998.

2.2.5 Justiniánské právo – řádný testament

Justiniánské právo rozlišovalo *testament* na řádný a mimořádný. Soukromý řádný *testament* dělila justiniánská právní úprava na:

(1) Ústní, u něhož musel být zůstavitel přítomen, a dále musel ústně a před sedmi svědky projevit svou poslední vůli. Pokud zde byl pořízen záznam (listina), měl pouze důkazní hodnotu, nejednalo se o *testament*.

(2) Písemný, při kterém musel být taktéž zůstavitel přítomen a též byla potřeba přítomnost sedmi svědků. Zůstavitel svědkům předložil listinu, zřetelně ji označil za svou poslední vůli a svědci ji následně podepsali a též připojili své pečeti.

Svědkem mohla být pouze takové osoba, která měla vlastní *testamentární* způsobilost. Nemohla jím být žena, nedospělý, otrok, němý, hluchý, šílený a osoby zbavené způsobilosti k právnímu jednání.³⁶

Pokud byl *testament* holografní zůstavitel neměl povinnost připojit svůj podpis. Šlo-li ovšem o alografní *testament*, bylo potřebné připojit podpis zůstavitele. Pokud zůstavitel neuměl psát, podepsala za něj a jeho jménem testament další osoba za přítomnosti svědků.

Justiniánské zákonodárství znalo i tzv. řádný veřejný *testament*, tedy *testament* pořízený zápisem do úředního protokolu s účastí úředního činitele. Jednalo se o:

(1) *testamentum principi oblatum*, což byl *testament*, který byl zasílán císařské kanceláři k úschově,

(2) *testamentum apud acta conditum*, který se zřizoval protokolárně před soudem nebo obecním, *municipálním* orgánem.³⁷

Do skupiny veřejných *testamentů* lze zahrnout také jednu z nejstarších forem římského *testamentu*, a to *testament kuriátní*.

³⁶IUSTINIANI INSTITUTIONES Justiniánské instituce, Edice a český překlad BLAHO, Peter a Michal SKŘEJPEK. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1749-7, s. 135-139.

³⁷HRDINA, Ignác Antonín a Petr DOSTALÍK. *Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce*. 2., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-471-8, s. 102.

2.2.6 Justiniánské právo – mimořádný testament

Formy mimořádných *testamentů* měly buďto zpřísněné požadavky nebo ulehčené podmínky k pořízení *testamentu*. Tzv. zpřísněné *testamenty* vyžadovaly osm svědků, kdy jeden z nich musel *testament* nahlas před ostatními svědky a zůstavitelem přečíst. Tyto zpřísněné podmínky měly následující *testamenty*:

- *testamentum caeci* neboli *testament* slepcův,
- *testamentum muti* neboli *testament* němého,
- *testamentum surdi* neboli *testament* hluchého,
- *testamentum analfabeta*.³⁸

U druhé výše zmíněné skupiny mimořádných *testamentů* bylo od některých náležitostí naopak ulehčeno. Jednalo se tedy o tzv. *privilegované formy testamentu*. Těchto forem byla celá řada, byly povoleny v případech, kdy nebylo reálně splnit podmínky řádného *testamentu*.³⁹ Jednalo se o následující *testamenty*:

Testamentum ruri conditum neboli *testament* pořízený na vesnici, u kterého postačila přítomnost 5 svědků. V případě písemného *testamentu*, bylo možné, aby svědky, kteří neuměli psát, podepsal jejich tzv. spolusvědka, obsah *testamentu* ovšem museli svědci znáti.

Testamentum tempore pestis conditum neboli *testament* pořízen v době moru, u kterého nebyla nutnost současné přítomnosti všech svědků.

Testamentum parentum inter liberos byl *testament*, který pořizovali rodiče vůči svým dětem či dalším přímým potomkům. U tohoto typu *testamentu* nebylo potřeba žádného svědka, stačilo pouze aby zůstavitel vlastnoručně sepsal *testament*. Obligatorními náležitostmi byly: datum sepsání *testamentu*, jména potomků s určením jejich podílů. Pokud zůstavitel ustanovil v takovémto *testamentu* osobu jinou než svého potomka, považoval se takovýto *testament* za neplatný.

Testamentum militis neboli vojenský *testament*, jehož tradice v římském právu sahá až k nejstarším formám římského *testamentu* (viz podkapitola *testamentum in procinctu*). *Testamentum militis* se vyvinul v období principátu,

³⁸ HRDINA, Ignác Antonín a Petr DOSTALÍK. *Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce*. 2., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-471-8, s. 102-103.

³⁹ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. 2. dopl. a přeprac. vyd. Praha: C.H. Beck, 1997. Beckovy právnické učebnice. ISBN 80-717-9031-1, s. 279.

pořizoval se dle zvyklostí země daného vojáka.⁴⁰ Byl neformální a jeho obsah mohl být naprosto libovolný.

Pouze vojáci měli tuto možnost *testament* platně pořizovat jakýmkoli srozumitelným způsobem.⁴¹ *Testamentum militis* mohli pořádit i vojáci, kteří byli němí a hluší.⁴² Později za Justiniána, měli možnosti takto učinit poslední vůli i prostí vojáci a osoby, které vojsko doprovázeli, a to pouze za předpokladu jejich přímé účasti ve válečném konfliktu a bezprostředního ohrožení života.⁴³

⁴⁰ Neboť v období principátu nebylo římské vojsko složeno pouze z Římanů, ale také z příslušníků jiných národností. – srov. SALÁK, Pavel. *Testamentum militis jako inspirační zdroj moderního dědictvého práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2016. ISBN 978-80-210-8381-3, s. 137-139.

⁴¹ BARTOŠEK, Milan. *Škola právníckého myšlení*. Praha: Karolinum, 1993. ISBN 80-706-6579-3, s. 155-157.

⁴² IUSTINIANI INSTITUTIONES *Justiniánské instituce*, Edice a český překlad BLAHO, Peter a Michal SKŘEJPEK. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1749-7, s. 141.

⁴³ SALÁK, Pavel. *Testamentum militis jako inspirační zdroj moderního dědictvého práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2016. ISBN 978-80-210-8381-3, s. 173.

2.3 Substituce

Dědická *substituce* je institut umožňující zůstaviteli ustanovit osobu, která by se stala dědicem v případě, že by povolaný dědic nemohl či nechtěl dědictví přijmout. Jedná se tedy o ustanovení náhradního dědice, pro případy, kdy by ustanovený dědic nedědil. Obvykle se rozlišují tři typy *substituce*: (1) *substitutio vulgaris*, (2) *substitutio pupillaris* a (3) *substitutio quasi pupillaris*.

První z výše jmenovaných typů *substituce* je obecná substituce neboli *substitutio vulgaris*. *Substituce* obecná je ustanovení náhradního dědice pouze pro případ, že by prvotní ustanovený dědic dědictví nepřijal. Dědický nárok náhradního dědice byl tedy podmíněn odkládací podmínkou. Zůstavitel mohl ustanovit náhradní dědice různými způsoby. Pokud by nedědil ani náhradní dědic, mohl zůstavitel ustanovit další dědice, čímž se zajistilo, aby se pozůstalost nestala *res nullius*. Obecnou *substitucí* bylo možné určit pro více dědiců jednoho náhradníka, a i dědice jakožto náhradníky sobě navzájem. Nastala-li by situace, kdy spoludědic je také náhradníkem, připadl by této osobě jeho podíl a taktéž *substituční* podíl, což římská právní věda vyjadřuje pravidlem „*substitutus substituto est substitutus instituto*“.⁴⁴ Tato dědická *substituce* vylučovala *akrescenci* neboli přirůstání, tudíž aby podíl spoludědice jako uprázdněný přirůstal k podílům ostatních dědiců, k této situaci docházelo jedině v případě, kdy nebyl již žádný náhradník.⁴⁵

Substitutio pupillaris mohl zřídit pouze *pater familias*, k ustanovení dědice (*pupillární substitut*) svému nedospělému potomkovi, který by zemřel po otci rodiny, avšak předtím, než by dosáhl zletilosti. Jednalo se o projev otcovy rodinné moci. *Pater familias* tímto způsobem mohl ustanovit dědice všem, kteří byli v jeho moci a jeho smrtí by nepřešli pod moc svých *pater familias*. Od toho se i odvodil název *substitutio pupillaris*, neboť *pupillus* je nedospělá osoba, podrobená otcovské moci, která by se smrtí *pater familias* stala osobou *sui iuris* a nabyla by plné právní subjektivity.⁴⁶ Dědic po potomkovi (*pupillovi*) dědil i to, co *pupillus* nabyl již po smrti *pater familias*.

⁴⁴ Pravidlo „*substitutus substituto est substitutus instituto*“ je těžko přeložitelné – srov. KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. 2. dopl. a přeprac. vyd. Praha: C.H. Beck, 1997. Beckovy právnické učebnice. ISBN 80-717-9031-1, s. 284.

⁴⁵ BARTOŠEK, Milan. *Škola právnického myšlení*. Praha: Karolinum, 1993. ISBN 80-706-6579-3, s. 162-164.

⁴⁶ REBRO, Karol. *Latinské právnické výrazy a výroky*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012. ISBN 978-80-7357-915-0, s. 215.

Platnost *pupilární substituce* byla vázána na platnost *testamentu*. *Pater familias* nemohl tedy ustanovit *pupilárního substituta* bez toho, aniž by měl sepsán *testament*. *Pater familias* měl právo ustanovit *pupillovi pupilárního substituta* i v takovém případě, kdy svého *pupilla* vydědil. Muselo proběhnout vysloveně vydědění, pouhé opomenutí *pupilla* v *testamentu* by nepostačilo.⁴⁷ Platnost *substitutio pupillaris* závisela také na tom, zda dědic ustanovený v *testamentu* se dědicem opravdu stal. Platnosti *pupilární substituce* pozbývala, jestliže *pupillus*:

- (1) zemřel dříve než zůstavitel,
- (2) se před smrtí *pater familias* stal osobou *sui iuris*,
- (3) dosáhl zletilosti.

Zůstavitel mohl *pupilární substituci* ustanovit přímo v textu *testamentu* nebo v tzv. dodatečném *testamentu* (*pupilární testament*), jehož platnost na původním *testamentu* závisela.⁴⁸

Postupem času došlo vývojem ke spojení *substitutio vulgaris* a *substitutio pupillaris*. Čímž byl *pupilární substitut* považován za náhradníka v obecném smyslu pro takový případ, že by *pupillus*, jenž je ustanoven za dědice, dědictví nenabyl.

Třetí druh *substituce* se nazývá *kvazipupilární*, objevuje se až v 6. století za dob justiniánských kodifikací. Zde náhradní dědic nastupuje v případě, že by se potomek zůstavitele stal duševně nezpůsobilý. Tento náhradní dědic měl být primárně potomek duševně nezpůsobilého potomka zůstavitele nebo potomek zůstavitele.

⁴⁷ PHILLIMORE, John George. *Introduction to the Study and History of the Roman Law*. Adamant Media Corporation, 2000. ISBN 0-543-97093-0, s. 132.

⁴⁸ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. 2. dopl. a přeprac. vyd. Praha: C.H. Beck, 1997. Beckovy právnické učebnice. ISBN 80-717-9031-1, s. 285.

2.4 Podmínka, doložení času, modus

Římské právo umožňovalo v *testamentu* tzv. vedlejší ustanovení. Jednalo se právě o podmínku, doložení času a *modus*.

Dědic mohl být ustanoven s podmínkou odkládací (*suspensivní*), kdy dědic není k dědictví povolán, dokud není podmínka splněna. Pokud se ustanovený dědic splnění dané podmínky nedožije, k převodu dědictví nikdy nedojde.⁴⁹ Do té doby, než byla suspensivní podmínka splněna, uděloval *praetor* dědici prozatímní *bonorum possessionem secundum tabulas* neboli držbu pozůstalostních věcí.

Podmínka zrušovací (*rezolutivní*), je takovou podmínkou, po jejímž splnění by osoba dědice přestala mít na dědictví, které nabyta, nárok. Toto by však bylo v rozporu se zásadou *semel heres semper heres*.⁵⁰ Pouze před nabytím dědictví bylo možné na základě *rezolutivní* podmínky zrušit *delaci*. Římané znali pouze *suspensivní* podmínku, *rezolutivní* byla vytvářena obrácenou *suspensivní* podmínkou.⁵¹

Realizace podmínky (*condicio*) závisí na budoucí a nejisté události. V případě, že by splnění podmínky nebylo v souladu s dobrými mravy či ji nešlo splnit, považovala by se daná podmínka za neplatnou.

Určení času čili dodatek, který ustanovuje, že se osoba po uplynutí dané lhůty má nebo naopak nemá stát dědicem, odporovalo opět zásadě *semel heres semper heres*. Pokud v testamentu byly lhůty určeny, hledělo se na ně jako by uložené nikdy nebyly.⁵²

Dalším vedlejším ustanovením v *testamentu* mohl být tzv. *modus* čili účelové určení, čímž bylo možné po dědicovi vyžadovat určité jednání. *Modus* měl odkládací účinek, dědic obdržel dědictví ihned, ale musel vykonat to, co mu bylo uloženo. Dědic ke splnění daného účelového určení mohl být donucen jeho

⁴⁹ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a system soukromého práva římského*. Praha: Nakladatelství J. Otto, 1910, s. 1017.

⁵⁰ „Kdo jednou nabytí dědictví k části, nabývá také části těch, kteří odpadnou, a to i kdyby nechtěl, tedy mlčky, a proti jeho vůli mu také přirůstají části těch, kteří odpadli.“ – srov. Gaius ve 14. knize K Iuliovu a Papiovu zákonu, Digesta 29, 2, 53, 1.

⁵¹ SALÁK, Pavel. *Testamentum militis jako inspirační zdroj moderního dědického práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2016. ISBN 978-80-210-8381-3, s. 255-256.

⁵² HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a system soukromého práva římského*. Praha: Nakladatelství J. Otto, 1910, s. 1019.

spoludědici nebo úřadem. Jestliže dědic účelové určení nesplnil, ztratil své dědictví a tento dědický podíl připadl jeho spoludědicům.

2.5 Posloupnost proti testamentu

Posloupnost proti *testamentu* aneb *successio contra tabulas* je jakýmsi průlomem do testovací volnosti.⁵³ Zákon dvanácti desek stanovil: „*Uti legassit super pecunia tutelave suae rei, ita ius esto*“, tedy zůstavitel mohl pořizovat *testament* dle svého uvážení. Zůstavitel tak mohl jako své dědice ustanovit i takové osoby, které k němu neměly příbuzenský vztah, i přesto, že své potomky nebo blízké příbuzné měl. Podle nejstarší římské právní úpravy, pokud zůstavitel své *intestátní* dědice v *testamentu* nezmínil, vyloučil je tak z dědictví.⁵⁴

Za nedlouho poté již nebylo možné, aby zůstavitel osoby jemu ve zvláště blízkém poměru v *testamentu* opomenul, hovoříme o tzv. nepominutelných dědicích. Formální práva nepominutelných dědiců se řídí zásadou, která nakazuje zůstaviteli, aby určité osoby v *testamentu* neopomenul. Postačilo, když je ustanovil v *testamentu* i k nepatrnému podílu. Další možnost, kterou zůstavil měl, bylo vydědění neboli *exheredace* svých zákonných dědiců, a to dokonce bez uvedení důvodů. *Exheredaci* bylo možné soudně napadnout. Pojem „formální práva nepominutelných dědiců“ vznikl v souvislosti s tím, že sice nepominutelní dědici museli být v *testamentu* ustanoveni, avšak jejich právo být v *testamentu* jmenováni bylo jen formálního charakteru, jelikož záruku, že jim část pozůstalosti případně jim nic nezaručovalo.⁵⁵

Později bylo obecným pravidlem, že zůstavitel při pořizování *testamentu* porušil mravní povinnost, jestliže v *testamentu* svým blízkým nic nezanechal, anebo zanechal ale pouze příliš malou část z pozůstalosti. Ačkoliv by *testament* byl platný, byl by mravně závadným (*testamentum inofficiosum*). Proto byla uznána povinnost zůstavitele zanechat blízkým příbuzným tzv. povinný díl, jedná se o

⁵³ HRDINA, Ignác Antonín a Petr DOSTALÍK. *Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce*. 2., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-471-8, s. 103.

⁵⁴ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a system soukromého práva římského*. Praha: Nakladatelství J. Otto, 1910, s. 1055.

⁵⁵ SALÁK, Pavel. *Testamentum militis jako inspirační zdroj moderního dědického práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2016. ISBN 978-80-210-8381-3, s. 204.

právo k povinnému dílu čili materiální práva nepominutelných dědiců, která přibyla vedle formálních práv nepominutelných dědiců.⁵⁶

Dle civilního práva musel zůstavitel *sui heredes v testamentu* ustanovit nebo vydědit, což mělo určitou formu a muselo být uvedeno přímo v samotném *testamentu*. Význačné postavení měl syn zůstavitele (*filius familias*), který byl v době zřízení *testamentu* otce rodiny v jeho moci. Jeho významné postavení spočívá v tom, že nebyl-li v *testamentu* ustanoven dědicem a nebyl-li řádně vyděděn, stal se *testament* neplatným. Ostatní *sui heredes*, tedy dcery a vnuci, museli být také ustanoveni v *testamentu* nebo vydědění, zde ale postačilo vydědění všeobecným prohlášením, což u *filius familias* neplatilo, ten musel být vyděděn výslovně pro jeho osobu. Postupem času v římském právu platilo i to, že bylo možné, aby zůstavitel v *testamentu* vydědil případné nově narozené děti čili pohrobky (*postum*).⁵⁷

Posloupnost proti testamentu měnil svou činností *praetor*, jenž poskytoval *bonorum possessio* všem zůstavitelovým dětem. *Praetor* uděloval těm, které za nepominutelné dědice považoval *bonorum possessio contra tabulas*. Všichni *liberi*, kteří v *testamentu* nebyli jmenováni dědici ani nebyli řádně vydědění, dostali po smrti zůstavitele *bonorum possessio contra tabulas*, to platí i pro osoby *adoptionem*, tedy ten, kdo přešel do cizí rodiny a nebyl ustanoven v *testamentu* jako dědic.⁵⁸ Podle *praetorského* práva muselo *exhereditio filia familias* proběhnout výslovně (*nominatim*), pokud byl *testament* neplatný postupovalo se dle zásad *intestátní* dědické posloupnosti.

Právní nárok na zákonný díl (*portio debita*)⁵⁹ měli zůstavitelovi descendentí a ascendentí. Také sourozenci⁶⁰, kteří mají se zůstavitelem společného otce, měli

⁵⁶ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a system soukromého práva římského*. Praha: Nakladatelství J. Otto, 1910, s. 1056.

⁵⁷ Postačilo, když vyděděné osoby zůstavitel označil jejich titulem, jménem či příjmením. – srov. Ulpianus D. 1, 4, 1.

⁵⁸ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a system soukromého práva římského*. Praha: Nakladatelství J. Otto, 1910, s. 1061.

⁵⁹ REBRO, Karol. *Latinské právní výrazy a výroky*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012. ISBN 978-80-7357-915-0, s. 207.

⁶⁰ Nejdříve pouze sourozenci *agnátští*, později v justiniánském právu i *kognátští*. – srov. KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. 2. dopl. a přeprac. vyd. Praha: C.H. Beck, 1997. Beckovy právní učebnice. ISBN 80-717-9031-1, s. 291.

na povinný díl nárok, v případě, že zůstavitel ustanovil dědicem osobu, jež měla špatnou pověst (*turpis*) nebo ustanovil *persona infamis*.⁶¹ Nepominutelní dědicové museli obdržet dle *Falcidiová zákona*⁶² alespoň $\frac{1}{4}$ zákonného podílu (*portio legitima*). Justiniánovy novely přinesly změnu v tom, že povinný díl byl stanoven jako $\frac{1}{3}$ nebo $\frac{1}{2}$ zákonného podílu.⁶³

V případě, že zůstavitel ve svém *testamentu* opomenul nepominutelného dědice, bylo možné, aby tento nepominutelný dědic uplatnil svůj nárok na povinný díl žalobou na neplatnost *testamentu* – *querela inofficiosi testamenti*. Takovou žalobou se mohli potomci zůstavitele, v případě, že zůstavitel potomky neměl, tak jeho sourozenci a rodiče, domáhat pouze svého zákonného podílu, a později za Justiniána do výše jejich povinného podílu.⁶⁴

⁶¹ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a system soukromého práva římského*. Praha: Nakladatelství J. Otto, 1910, s. 1064.

⁶² Falcidův zákon se týkal odkazů, předpokládá se ovšem, že právě jeho vlivem byl zákonný podíl určen na $\frac{1}{4}$. – srov. *Digesta neboli Pandekty: vybrané části = Digesta, seu, Pandectae: fragmenta selecta*. Edice Michal SKŘEJPEK. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2019. Fontes iuris romani. ISBN 978-80-246-4332-8, s. 107.

⁶³ BONFANTE, Pietro. *Institute římského práva*. 9. vyd. Přeložil Jan Vážný. Brno: Právník, 1932, s. 680.

⁶⁴ HRDINA, Ignác Antonín a Petr DOSTALÍK. *Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce*. 2., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-471-8, s. 103.

2.6 Zrušení testamentu

Testament se stává nulitní (*testamentum nullum*) buď jeho odvoláním zůstavitelem nebo jinými objektivně nastalými okolnostmi.

Římské právo dovolovalo *testátorovi testament*, od okamžiku jeho zřízení až do smrti *testátora*, odvolat nebo zrušit (*testamentum ruptum* neboli zrušený *testament*). Zůstavitel mohl zrušit i *testament* v kterém prohlásil, že pozdější změna nemá být platná. Toto bylo i jedním z důvodů proč římské právo neznalo institut dědické smlouvy, neboť byla kladena velká svoboda vůli jednotlivce.⁶⁵

Podle civilního práva postačilo ke zrušení *testamentu* pořídit *testament* nový. *Mancipační testament* byl platným, pokud bylo možné dokázat, že *mancipační* obřad proběhl v souladu se všemi náležitostmi, které jej doprovázely. V *praetorském* právu k neplatnosti *testamentu* stačilo jeho zničení či pouhé porušení pečeti. Justiniánské novely zavedly uznávání neformálních forem zrušení *testamentu*. Bylo tak zavedeno, že pokud zůstavitel provedl v *testamentu* nějakou změnu a nestalo se tak náhodou, způsobilo to neplatnost *testamentu*. Dále justiniánské konstituce zavedly tzv. přímé odvolání *testamentu*, jež probíhalo ve formě prohlášení před třemi svědky a podmínkou bylo, že od pořízení *testamentu* uběhlo alespoň 10 let.

Testament mohl být zrušen i bez vůle zůstavitele. První možností byla jeho počáteční neplatnost, která spočívala v nedodržení předepsané formy, nezřízení *testamentu* po právu (*testamentum non iure factum*) či v tzv. nespravedlivém *testamentu* (*testamentum iniustum*), kdy zůstavitel zcela pominul, a ani nevydělil, svého syna. Dále neplatnost *testamentu* mohla být způsobena tím, že zůstaviteli přibyla osoba, která bezprostředně podléhala jeho rodinné moci (neplatnost *agnatione postumi*). *Testament* mohl být zrušen tím, že byl „opuštěn“, což znamená, že žádný z dědiců v něm ustanoveným, se jím nestal (*testamentum destitutum*). A v poslední řadě mohl být *testament* zrušen tím, že byl zůstavitel pomýlený či marný, jednalo se o ztrátu *testamentární* způsobilosti (*testamentum irritum*).⁶⁶

⁶⁵ SKŘEJPEK, Michal. *Texty ke studiu římského práva*. Praha: Orac, 2001. Výběrové texty. ISBN 80-861-9932-0, s. 236.

⁶⁶ HUMPHREYS, Edward Rupert. *Manual Of Civil Law: For The Use Of Schools, And More Especially Of Candidates For Civil Service* London: Longman, Brown, Greens and Longmans, 1854, str. 114.

3 Legatum

Legatum aneb odkaz je jedním z druhu singulární sukcese pro případ smrti. Jedná se o jednostranný právní úkon, kterým zůstavitel poskytl majetkový prospěch osobě odlišné od dědice (tj. odkazovník)⁶⁷, a bylo to dáno k tíži dědice vlastního (obtěžený). Zůstavitel mohl tímto způsobem dát osobě odkazovníka najevo své díky. Mohlo se jednat o určitý druh náklonosti osobám, které nejmenoval dědici. *Honoratus* po smrti zůstavitele nabyt k odkazu tzv. čekatelské právo (*dies cedens legati*). Poté, co byla pozůstalost přijata, se odkaz stal splatným (*dies veniens legati*).⁶⁸

Původní účel odkazu byl jím zabezpečit vyděděné děti a manželku.⁶⁹ Bylo možné jej zřídit pouze v *testamentu*, později za dob klasického práva také v *kodicilu*, který byl *testamentem* potvrzen. Nařizovalo se zvláštní předepsanou „rozkazovou“ formou. *Legatum* bylo uzákoněno již v Zákoně dvanácti desek.⁷⁰

Odkazovník *legatum* skutečně nabyt dnem, kdy se dědic stal dědicem, tedy dnem, kdy nabyt pozůstalost. Okamžikem smrti zůstavitele vzniklo odkazovníkovi právo na budoucí odkaz.

3.1 Typy legátů

Legatum bylo možné nařídit dle civilního práva čtyřmi různými způsoby, přesněji řečeno čtyřmi typy *legátů*.

- 1) Prvním z nich je ***legatum per vindicationem*** označovaný také jako *legát vindikační*. Jedná se o nejstarší typ legátu. Při zřizování tohoto typu legátu bylo nejčastěji používáno slovo „*do lego*“.⁷¹ *Legatum per vindicationem*

⁶⁷ O odkazovníku (*legatarius, legatár*) se mluví také jako o poctěném (*honoratus*) – srov. KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. 2. dopl. a přeprac. vyd. Praha: C.H. Beck, 1997. Beckovy právnické učebnice. ISBN 80-717-9031-1, s. 304.

⁶⁸ BARTOŠEK, Milan. *Škola právnického myšlení*. Praha: Karolinum, 1993. ISBN 80-706-6579-3, s. 167-168.

⁶⁹ BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva: (ve třech fázích jeho vývoje)*. 2. přeprac. vyd. Praha: Academia, 1995. ISBN 80-200-0545-5, s. 168.

⁷⁰ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a system soukromého práva římského*. Praha: Nakladatelství J. Otto, 1910, s. 1138.

⁷¹ „*Do lego*“ bylo odvozeno od slovesa „*legare*“, což v latině znamená odkázat nebo poručit něco. - KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. 2. dopl. a přeprac. vyd. Praha: C.H. Beck, 1997. Beckovy právnické učebnice. ISBN 80-717-9031-1, s. 305.

fungovalo jako přímý převod práva. Odkazovník získal k odkazu, tedy k věci, která patřila zůstaviteli, kviritské vlastnictví. Vlastnictví získal ihned poté, co dědic pozůstalosti nabyl.⁷²

Odkazovník, který nabyl dědictví *per vindicationem*, mohl ihned uplatňovat svého práva žalobou *rei vindicatio* nebo žalobou na určení služebnosti.⁷³ Zůstavitel mohl tímto způsobem odkázat věci, jež měl v kviritském vlastnictví, mohlo se jednat i o pozemkovou služebnost či poživací právo k věci, kterou měl zůstavitel v kviritském vlastnictví.

- 2) Druhým typem legátu je ***legatum per damnationem***. *Damnační legát* měl obligační účinek, odkazovník měl v tomto případě na rozdíl od *legatum per vindicationem*, pouze obligační nárok na vydání dané věci. K jeho zřízení se používala formulace: „*Heres meus Stichum servum meum dare damnas esto*“.⁷⁴

Odkazovník se mohl svého odkazu domáhat nejprve tím, že podal na dědice osobní exekuci, později bylo možné se tohoto práva domáhat žalobou *actio ex testamento*.⁷⁵ *Per damnationem* bylo možné odkázat zůstavitelovy věci, ale také věci dědiců nebo třetích osob, dále i *res incorporates*.⁷⁶

- 3) ***Legatum sinendi modo*** má obdobnou povahu jako *legatum per damnationem*, zakládá pouze obligační nárok. Pomocí *sinendi modo* bylo možné odkazovníkovi odkázat pouze hmotné věci, které patřily zůstaviteli nebo dědicovi.⁷⁷ *Legatum sinendi modo* se nařizuje slovy:

⁷² BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva: (ve třech fázích jeho vývoje)*. 2. přeprac. vyd. Praha: Academia, 1995. ISBN 80-200-0545-5, s. 168-169.

⁷³ SOHM, Rudolf et al. *The Institutes. A Textbook of the History and System of Roman Private Law*. Oxford: Clarendon Press, 1907, s. 567.

⁷⁴ PHILLIMORE, John George. *Introduction to the Study and History of the Roman Law*. Adamant Media Corporation, 2000. ISBN 0-543-97093-0, s. 134.

⁷⁵ BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva: (ve třech fázích jeho vývoje)*. 2. přeprac. vyd. Praha: Academia, 1995. ISBN 80-200-0545-5, s. 169.

⁷⁶ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a system soukromého práva římského*. Praha: Nakladatelství J. Otto, 1910, s. 1139.

⁷⁷ BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva: (ve třech fázích jeho vývoje)*. 2. přeprac. vyd. Praha: Academia, 1995. ISBN 80-200-0545-5, s. 169

„heres meus damnas esto sinere L. Titium hominem Stichum sumere sibi que habere.“⁷⁸

- 4) **Legatum per praeceptionem** je posledním typem *legátu*. Tento *percepční* odkaz se nařizoval slovy: „L. hominem Stichum praecepito.“⁷⁹ Podle Prokuliánů je *percepční legát* jakousi variantou *legatum per vindicationem*, kdy dědic obdržel na rozdíl od svých spoludědiců určitou věc, která se nezapočítávala do pozůstalosti navíc. Naopak Sabiniáni tvrdili, že tento druh *legátu* poskytoval jednomu ze spoludědiců určitý majetkový prospěch (*praecipuum*).⁸⁰ Předmětem tohoto *legátu* mohly být pouze věci, které patřily zůstaviteli.

3.2 Zákonodárství omezující legáty

Postupem času vznikly různé právní normy, jež omezovaly zůstavitele v ustanovování *legátů*. Prvním z nich je **Lex Furia testamentaria**, tento zákon byl vydán okolo roku 190 př. Kr. a zakazoval, přijímat takový odkaz, který by přesahoval více než 1000 assů. Výjimku měli zůstavitelovi pokrevní příbuzní do 6. stupně, manželka, popř. snoubenka.

Dále je to **Lex Voconia** z doby 169 př. Kr. Tento zákon omezoval zůstavitele z první majetkové třídy, aby dědicem jmenoval ženu. Dále zůstavitel nemohl odkazovníkovi dát odkaz, jenž by byl vyšší výše, než je hodnota dědických podílů. *Lex Voconia* stanovil, že odkazy nemohou přijímat jiné ženy než agnátské dcery a sestry zůstavitele.⁸¹

Zákon z roku 40 př. Kr., **Lex Falcidia** tzv. falcidiánskou kvartu, což znamenalo, že dědicům musela zůstat alespoň $\frac{1}{4}$ celého dědictví nezátížena odkazy. Pokud by odkazy přesáhly více než $\frac{3}{4}$ celé pozůstalosti, odkazy by se staly

⁷⁸ PHILLIMORE, John George. *Introduction to the Study and History of the Roman Law*. Adamant Media Corporation, 2000. ISBN 0-543-97093-0, s. 134.

⁷⁹ PHILLIMORE, John George. *Introduction to the Study and History of the Roman Law*. Adamant Media Corporation, 2000. ISBN 0-543-97093-0, s. 134.

⁸⁰ BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva: (ve třech fázích jeho vývoje)*. 2. přeprac. vyd. Praha: Academia, 1995. ISBN 80-200-0545-5, s. 169.

⁸¹ HRDINA, Ignác Antonín a Petr DOSTALÍK. *Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce*. 2., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-471-8, s. 106.

neplatnými.⁸² Pokud dědici nezůstala alespoň ¼ dědictví „čistá“, mohl dědic odkazy přiměřeně snížit. Tato zásada byla používána i v souvislosti s *fideikomisy* (*SC Pegasianum* – pegesiánská kvarta), a to až do doby Gaia.⁸³ Paulus v jediné knize k Falcidiovu zákonu: „*Když je odkázáno stádo, nelze některé oddělit a jiné vymáhat, neboť se nejedná o více odkazů, ale o jeden. Totéž říkáme o odkázaném pekuliu nebo šatech nebo stříbru apod.*“⁸⁴

3.3 Fideicommissum

Fideikomisy byly dalším druhem singulární sukcese pro případ smrti. Jedná se o druh odkazu, který byl v komparaci s legáty naprosto neformální. Původně nebyl *fideicommissum* nijak chráněn právem, jednalo se pouze o mravní povinnost.⁸⁵ Vzniká z prosby, kdy zůstavitel žádá svého dědice nebo osobu, která by z jeho smrti měla majetkový prospěch, aby něco splnila třetí osobě – „svěřeno důvěře“ neboli *commissum fidei*, z čehož vzniklo označení *fideicommissum*. *Fideikomis* mohla poříditi pouze taková osoba, která má testamentární způsobilost čili právo poříditi závět'.⁸⁶

Počátkem principátu získal *fideicommissum* právní závaznost.⁸⁷ I přes jeho právní závaznost mohl být zřízen *testamentem* ale i mimo něj, nebyla tedy pro jeho zřízení žádná předepsána forma. Justiniánské novely obě odkazové formy, tj. *legáty* a *fideicommissum*, postavily na stejnou roveň a sloučily je, stalo se tak konkrétně dvěma zákony z roku 529 a 531. Od té doby měl být každý odkaz považován za

⁸² BARTOŠEK, Milan. *Škola právníckého myšlení*. Praha: Karolinum, 1993. ISBN 80-706-6579-3, s. 170.

⁸³ GAIUS. *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. ISBN 978-80-7380-054-3, s. 7.

⁸⁴ *Digesta neboli Pandekty: vybrané části = Digesta, seu, Pandectae: fragmenta selecta*. Edice Michal SKŘEJPEK. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2019. *Fontes iuris romani*. ISBN 978-80-246-4332-8, s. 583.

⁸⁵ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a system soukromého práva římského*. Praha: Nakladatelství J. Otto, 1910, s. 1142.

⁸⁶ ULPIANUS v I. knize *Fideikomisů* – srov. *Digesta neboli Pandekty: vybrané části = Digesta, seu, Pandectae: fragmenta selecta*. Edice Michal SKŘEJPEK. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2019. *Fontes iuris romani*. ISBN 978-80-246-4332-8, s. 569.

⁸⁷ HRDINA, Ignác Antonín a Petr DOSTALÍK. *Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce*. 2., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-471-8, s. 106.

legát a zároveň za *fideicommissum*, měly si být ve všech ohledech postaveni na roveň.⁸⁸ V případě, že by došlo k nějakému sporu, měly mít přednost volnější a mírnější zásady *fideicommissa*.⁸⁹

Existoval i univerzální *fideikomis* (***fideicommissum hereditatis***), kterým bylo možné odkázat část pozůstalosti nebo také pozůstalost jako celek. Dědic byl označován jako dědic *fiduciární* (*heres fiduciarius*) okamžikem, kdy se dědicem stal, musel na odkazovníka převést pozůstalost. Vytvořil se zde tedy obligační závazek dědice vůči odkazovníkovi.

⁸⁸ ULPIANUS v 67. knize K ediktu – srov. *Digesta neboli Pandekty: vybrané části = Digesta, seu, Pandectae: fragmenta selecta*. Edice Michal SKŘEJPEK. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2019. Fontes iuris romani. ISBN 978-80-246-4332-8, s. 569.

⁸⁹ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a system soukromého práva římského*. Praha: Nakladatelství J. Otto, 1910, s. 1144-145.

4 Kodícil

Kodicil (codicillus) byl zpočátku pouhý, neformální dopis nebo list, v němž zůstavitel oznamuje svou vůli něco odkázat a oznámit dědici, jak své pořízení pro případ smrti vysvětluje, doplňuje a mění.⁹⁰ *Kodicil* doprovázel *testament (codicilli testamentarii)*, ale mohl být vyhotoven i nezávisle na *testamentu (codicilli ab intestato)*.⁹¹ *Kodicil*, jenž doplňoval *testament* byl buďto *testamentem* potvrzen (*codicilli confirmati*) nebo *testamentem* nepotvrzen (*codicilli non confirmati*).⁹² Do *testamentu* mohl zůstavitel dát tzv. *kodicilární* klauzuli, díky níž v případě neplatnosti *testamentu*, bude *kodicil* považován za neplatný *kodicil* a ustanovení za dědice se bude považovat za univerzální *fideikomis* a odkazy za *fideikomisy*.⁹³

Později justiniánské zákonodárství dalo *kodicilu* určité formální náležitosti. Při ústní formě *kodicilu* bylo potřeba pěti svědků a tzv. *unitas actus*, což je časová a místní jednotka aktu. Písemná forma *kodicilu* musela být podepsána zůstavitelem i pěti svědky. Pokud zůstavitelem byla slepá osoba, postupovalo se stejně jak v případě jeho *testamentu (testamentum caeci)*.⁹⁴

⁹⁰ BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 2. přeprac. vyd., (V nakl. Academia vyd. 1.). Praha: Academia, 1994. ISBN 80-200-0243-X, s. 62.

⁹¹ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a system soukromého práva římského*. Praha: Nakladatelství J. Otto, 1910, s. 1152.

⁹² SOHM, Rudolf et al. *The Institutes. A Textbook of the History and System of Roman Private Law*. Oxford: Clarendon Press, 1907, s. 572.

⁹³ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011. Vysokoškolské učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). ISBN 978-80-7380-334-6. s. 252.

⁹⁴ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a system soukromého práva římského*. Praha: Nakladatelství J. Otto, 1910, s. 1153.

5 Mortis causa donatio

Mortis causa donatio neboli darování pro případ smrti je institut římského práva, který vznikl pro případ přímého nebezpečí smrti dárce. Pokud by dárce v určité situaci, která vyvolala jeho bezprostřední bezpečí života, přežil, darování by se stalo neplatným. Darování bylo nezávislé na dědické posloupnosti.

Později darování pro případ smrti bylo možné učinit i bez přímého ohrožení života dárce. *Mortis causa donatio* záviselo na tom, zda obdarovaný přežije dárce. Jinými slovy se jednalo o darování s podmínkou *suspensivní*.

Justiniánské právo přináší možnost darování s rozvazovací podmínkou, neboť pro případ, že obdarovaný zemře dříve než dárce, je vlastnictví ponecháno dárce. Justiniánské právo na rozdíl od předešlé právní úpravy umožňuje také jednostranné odvolání darování pro případ smrti.⁹⁵

Lze se setkat s pojmem *mortis causa capio*, což značí pořízení *mortis causa*, které se nabývalo jiným způsobem nežli dědickou posloupností či odkazem. Jedná se o širší pojem k pojmu *mortis causa donatio*.⁹⁶

⁹⁵ Digesta 39, 6, MOMMSEN, Theodor, KRÜGER, Paul. *Corpus Iuris Civilis*. Berolini apud Weidmannos, 1872, dostupné na: <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/corpjurciv.htm>.

⁹⁶ „Mezi *donatio mortis causa a capio mortis causa* je rozdíl v tom, že *donatio mortis causa* je dar přítomného přítomnému, kdežto *mortis causa capio* zahrnuje i to, co nespadá pod dar.“ – srov. Digesta 39, 6, 38, MOMMSEN, Theodor, KRÜGER, Paul. *Corpus Iuris Civilis*. Berolini apud Weidmannos, 1872, dostupné na: <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/corpjurciv.htm>.

6 Závěť v soudobé české právní úpravě

Poslední pořízení neboli *testament* čili závěť je v praxi nejběžnějším pořízením pro případ smrti. Vychází z římskoprávní úpravy, neboť stejně jako tomu bylo ve starověkém Římě se jedná o možnost zůstavitele jednostranně pořídit o svém majetku závěť, ve které libovolně určí, jaká část majetku, po jeho smrti, komu připadne. Zůstavitel smí svou vůli kdykoliv zrušit nebo libovolně změnit.⁹⁷ Podobnost s římskou právní úpravou lze spatřovat také v tom, že závěti je možné se odchýlit od zákonné posloupnosti, tedy ustanovit dědicem takovou osobu, která by jinak neměla možnost dědit.

Závěť upravuje ustanovení § 1494 a následující ObčZ. V ustanovení § 1494 odst. 1 ObčZ je závěť definována takto: „Závěť je odvolatelný projev vůle, kterým zůstavitel pro případ své smrti osobně zůstavuje jedné či více osobám alespoň podíl na pozůstalosti, případně i odkaz.“ Z této zákonné definice plyne, že se jedná o jednostranné, osobně učiněné a odvolatelné právní jednání zůstavitele.

Závěť je druhým nejsilnějším delačním důvodem dědění. Nelze ji pořídit společně či vzájemně více zůstaviteli. Společná závěť je neplatná, neboť jednotlivec musí svou vůli projevit sám.⁹⁸ Podobně jako v římském právu závěť ponechává prostor pro respekt vůle zůstavitele.

6.1 Charakteristika a obsah závěti

Obligatoční znaky závěti, podle kterých se určuje platnost daného testamentu, jsou: (1) obecné náležitosti,

(2) náležitosti subjektu,

(3) náležitosti vůle,

(4) náležitosti projevu vůle.⁹⁹

⁹⁷ PETROV, Jan. *Občanský zákoník: komentář*. Praha: C.H. Beck, 2017. Beckova edice komentované zákony. ISBN 978-80-7400-653-1, s. 1472.

⁹⁸ FIALA, Roman, Ljubomír DRÁPAL, Kamila BEEROVÁ, Petr BÍLEK a Jiří SVOBODA. *Občanský zákoník: komentář*. 1. Praha: C.H. Beck, 2015. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-570-1., s. 91.

⁹⁹ PETROV, Jan. *Občanský zákoník: komentář*. Praha: C.H. Beck, 2017. Beckova edice komentované zákony. ISBN 978-80-7400-653-1, s. 1472.

(1) Obecnými náležitostmi jsou obecné požadavky na právní jednání. Pořízení pro případ smrti musí obstát v konfrontaci s § 574 ObčZ, a zároveň je nutné toto ustanovení ObčZ respektovat jako obecné vykladové pravidlo.¹⁰⁰ V návaznosti na ustanovení § 576 ObčZ, pokud by se důvod neplatnosti týkal pouze takové části testamentu, kterou lze od zbytku obsahu oddělit, je neplatná pouze tato část, za předpokladu, že by k pořízení *testamentu* došlo i bez neplatné části.¹⁰¹

O právní jednání jde pouze tehdy, když nechybí projev vůle zůstavitele, musí být projevena vážná vůle a dále podle § 553 odst. 1 ObčZ musí být projev vůle učiněn určitě a srozumitelně. Pokud nejsou tyto výše uvedené atributy splněny, jedná se podle § 554 o zdánlivé právní jednání, ke kterému se nepřihlíží.

O pořizovací způsobilost čili o **(2) náležitostech subjektu** obecně platí, že ji má taková osoba, která je plně svéprávná. V případě, že by závěť pořídila osoba, jež není plně svéprávná (krom případů uvedených níže), jednalo by se o absolutně neplatnou závěť.

ObčZ v ustanoveních § 1526-1528 přiznává pořizovací způsobilost i takovým osobám, které nejsou plně svéprávné. Jedná se o (A) nezletilé, kteří již dovršili věku 15 let za předpokladu, že závěť bude ve formě veřejné listiny. Podle § 1527 ObčZ (B) ten, kdo byl ve svéprávnosti omezen v tzv. světlém okamžiku, tedy pokud se uzdravil do takové míry, že je schopen projevit svou vůli. Závěť pořízená takovou osobou smí mít jakoukoliv formu. Dále (C) osoba omezená na svéprávnosti smí pořídit závěť pouze ve formě veřejné listiny, jestliže je z rozsudku o omezení svéprávnosti zřejmé, že pořizovací způsobilost má. A nakonec (D) osoba, která byla omezena na svéprávnosti pro chorobnou závislost představující závažnou duševní poruchu, smí pořídit závěť v předepsané formě, ovšem nejvýše o ½ pozůstalosti, zbytek případně jeho zákonným dědicům.

(3) Náležitosti vůle jsou takové, že kromě svobody a vážnosti vůle, se nesmí jednat o omyl. O podstatný omyl se jedná, pokud se omyl týká:

- 1) osoby, které se něco zůstavuje,
- 2) podílu, který se zůstavuje,

¹⁰⁰ Obecné vykladové pravidlo obsažené v § 574 ObčZ ustanovuje, že na právní jednání se potřeba hledět spíše jako na platné než neplatné (*potius valeat actus quam pereat*) - viz CHALUPA, Ivan, David REITERMAN a Martin MUZIKÁŘ. *Dědické právo: Základy soukromého práva IX*. V Praze: C.H. Beck, 2018. Beckova skripta. ISBN 978-80-7400-684-5, s. 59.

¹⁰¹ PETROV, Jan. *Občanský zákoník: komentář*. Praha: C.H. Beck, 2017. Beckova edice komentované zákony. ISBN 978-80-7400-653-1, s. 1472.

3) věci, která se zůstavuje,

4) podstatných vlastností věci, která se zůstavuje.

Výše popsany omyl způsobí neplatnost ustanovení závěti, kterého se týká.¹⁰²

A posledním charakteristickým znakem závěti jsou **(4) náležitosti projevu vůle**, mimo obecných požadavků, což jsou určitost a srozumitelnost vůle, je nutné brát v potaz také (a) formu závěti, která musí být písemná, výjimkou je závěť s úlevami (viz níže),

(b) podpis zůstavitele, a to pod textem závěti¹⁰³

(c) obsah závěti.

Mezi obligatorními znaky obsahu závěti patří ustanovení dědice, které musí být natolik přesné a určité, aby nemohlo dojít k záměně takové osoby. Ustanovit dědicem lze fyzickou osobu, právnickou osobu a stát. Fyzickou osobu lze ideálně označit osobu jejím jménem, příjmením a datem narození či rodným číslem, případně bydlištěm. Dědice lze označit také příbuzenským vztahem. Právnickou osobu pak je potřeba označit názvem, sídlem a identifikačním číslem.¹⁰⁴

Fakultativními znaky závěti je zřízení odkazu, tedy ustanovení odkazovníka k určité věci, který bude podrobněji probírán níže. Dále se jedná o zřízení obecného náhradnictví a svěřenské nástupnictví, což bude opět detailně rozebráno níže. Zůstavil smí rovněž, jako tomu bylo v římském právu, přidat do závěti vedlejší doložky, kterými jsou podmínky, doložení času či zřízení příkazu. Dále je možné povolat vykonavatele závěti či správce pozůstalosti.

¹⁰² § 1529-1531 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁰³ Podpis závěti je vyžadován pod textem závěti, neboť Nejvyšší soud ČR rozhodl usnesením ze dne 26. 10. 2016, sp. zn. 21 Cdo 5591/2015 o neplatnosti závěti, která byla podepsána ve svém záhlaví.

¹⁰⁴ FIALA, Roman, Ljubomír DRÁPAL, Kamila BEEROVÁ, Petr BÍLEK a Jiří SVOBODA. *Občanský zákoník: komentář*. 1. Praha: C.H. Beck, 2015. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-570-1, s. 95.

6.2 Formy závěti

Zákon v ustanovení § 1532 ObčZ obecně vyžaduje písemnou formu závěti. Nicméně odchylku od písemné podoby zastupují tzv. úlevy při pořizování závěti neboli privilegované závěti. Tyto privilegované závěti lze srovnat s vojenským *testamentem (testamentum in procinctu)*, neboť neměl žádné formální požadavky. Dále v době Justiniána bylo možné pořídit mimořádné *testamenty*, které velice podobně jako tomu je nyní v případě privilegovaných závětí, vyžadovaly při jejich pořízení určitý počet svědků a určité náležitosti.

Formy závěti lze dělit na tři druhy:

- I. závěť pořízenou soukromou listinou,
- II. závěť pořízenou veřejnou listinou a
- III. privilegovanou závěť, která byla zmíněna již výše.

6.2.1 Závěť pořízená soukromou listinou

Závěť pořízená soukromou listinou se vyznačuje svou jednoduchostí a možností její rychlé a zároveň snadné změny. Závěť pořízenou soukromou listinou dělí právní věda na závěť holografní a alografní. *Testamentum praetorium* v Římě taktéž umožňovalo pořízení holografní i alografní závěti.

Holografní závěť je napsána vlastnoručně zůstavitelem.¹⁰⁵ Zůstavitel k takovéto závěti musí připojit svůj vlastnoruční podpis, v opačném případě by závěť byla neplatnou. Její velkou výhodou je možnost ji rychle změnit. Platí zde právní zásada, že pozdější závěť ruší dřívější. Naopak její nevýhodou může být sepsání novější závěti v určitém afektu ovlivněným lidským chováním, respektive aktuálním psychickým rozpoložením zůstavitele a také to, že pokud zůstavitel závěť neuloží k notáři do úschovy, nemá jistotu, že po jeho smrti bude závěť nalezena a uplatněna.¹⁰⁶

Závěť alografní je napsána samotným zůstavitelem, ovšem jiným způsobem než vlastnoručně. Zde lze spatřovat podobnost s římskoprávní úpravou, neboť

¹⁰⁵ Závěť je vlastnoručně sepsána i v případě, že byla sepsána nedominantní rukou zůstavitele, podle rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 19. 12. 2001, sp. zn. 30 Cdo 1975/2001 – srov. FIALA, Roman, Ljubomír DRÁPAL, Kamila BEEROVÁ, Petr BÍLEK a Jiří SVOBODA. *Občanský zákoník: komentář*. 1. Praha: C.H. Beck, 2015. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-570-1, s. 179.

¹⁰⁶ Zůstavitel má možnost závěť po jejím pořízení, předat do notářské úschovy, viz § 81 a násl. zákona č. 358/1992 Sb., notářský řád, ve znění pozdějších předpisů.

stejně tak jako římské právo i ObčZ požaduje pro platnost alografní závěti přítomnost svědků. Liší se pouze jejich počet. Alografní závěť se dále dělí na:

A) Obecnou (prostá), podle § 1534 ObčZ je obecnou alografní závětí. Jedná se o takovou závěť, kterou zůstavitel nenapsal vlastnoručně, ovšem podepsal vlastní rukou. Dále je nutné tak učinit před dvěma svědky, kteří jsou současně přítomni a výslovně před nimi prohlásit, že listina obsahuje zůstavitelovu poslední vůli.

Text obecné alografní závěti nemusí být přímo napsán zůstavitelem, smí být napsán osobou rozdílnou od něj.¹⁰⁷ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 27. 5. 1997, sp. zn. 2 Cdon 1883/96: „*zřízením závěti podle § 543 občanského zákoníku (z. č. 40/1964 Sb.)¹⁰⁸ je rozumět jen akt, při kterém pořizovatel o závěti, kterou nenapsal vlastní rukou, kterou však vlastní rukou podepsal, přede dvěma svědky současně přítomnými výslovně prohlašuje, že obsahuje i jeho poslední vůli. K tomuto aktu (...) nenáleží již seps listiny obsahující poslední vůli pořizovatele. Listina ta může být vyhotovena a připravena již dříve.*“¹⁰⁹

B) Zvláštní (speciální) alografní závěť je závětí, kterou smí pořádit smyslově postižený zůstavitel, a to za účasti tří svědků.¹¹⁰ Podle § 1535 ObčZ nevidomý pořizovatel¹¹¹ musí projevit svou poslední vůli před třemi současně přítomnými svědky, přičemž závěť musí být nahlas přečtena svědkem, který takovou listinu nenapsal. Zůstavitel pro

¹⁰⁷ Podle rozsudku Nejvyššího soudu ČR, NS 2 Cdon 1883/96 (Rc 28/2000) „*může být dědicem ze závěti pořízené podle § 476b zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, i osoba, která na žádost zůstavitele tuto závěť sepsala.*“

¹⁰⁸ § 543 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník je uvedený v ustanovení § 1534 ObčZ.

¹⁰⁹ PETROV, Jan. *Občanský zákoník: komentář*. Praha: C.H. Beck, 2017. Beckova edice komentované zákony. ISBN 978-80-7400-653-1, s. 1504.

¹¹⁰ Osobou předčitatele a pisatele smí být svědci ale také třetí osoby odlišné od svědků. Při pořizování závěti je vhodné, aby všechny osoby zúčastněné uvedli svou funkci a identifikační údaje (§ 1539 odst. 1 ObčanZ). – srov. DVOŘÁK, Jan, Jiří ŠVESTKA a Michaela ZUKLÍNOVÁ. *Občanské právo hmotné 4*. Praha: Wolters Kluwer, 2013-. ISBN 978-80-7478-939-7, s. 77-78.

¹¹¹ Judikatura Nejvyššího soudu ČR ze dne 29.11.2005, sp. zn. 30 Cdo 2567/2004 ustanovuje, že: „*Osobou nevidomou ve smyslu §476e zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník se rozumí osoba, jíž zrakové postižení (nekompenzovatelné technickými či jinými pomůckami) zcela znemožňuje, popř. podstatně snižuje možnost v celém rozsahu vnímat okolnosti pořízení závěti, o nichž má svědčit.*“

platnost závěti musí před svědky prohlásit, že listina obsahuje jeho poslední vůli.

Pokud je zůstavitel smyslově postižen a nemůže číst či psát, projeví svou poslední vůli taktéž před třemi současně přítomnými svědky v listině. Obsah této listiny musí být tlumočen takovým způsobem, kterým se všichni svědci a zůstavitel dorozumí. Způsob dorozumívání si zvolí zůstavitel. Obsah listiny musí být tlumočen svědkem, který není pisatelem dané závěti. Zůstavitel zvoleným způsobem dorozumívání potvrdí, že tato listina obsahuje jeho poslední vůli.

V závěti musí být uvedeno, že zůstavitel nemůže číst či psát, dále kdo závěť sepsal, kdo ji tlumočil a jakým způsobem zůstavitel potvrdil, že listina obsahuje jeho poslední vůli. Listinu zůstavitel podepíše, v případě, že se zůstavitel nemůže podepsat, učiní před svědky na listině vlastní znamení, k němuž svědci připsají jméno zůstavitele.¹¹² Pokud by nebylo možné, aby zůstavitel listinu podepsal nebo k ní připojil své vlastní znamení, je potřeba pořídit závěť ve formě notářského zápisu neboli ve formě veřejné listiny.¹¹³

6.2.2 Závěť ve formě veřejné listiny

Podle § 3026 odst. 2 ObčZ: „*Vyžaduje-li právní jednání formu veřejné listiny, rozumí se jí notářský zápis*“. Notářský zápis upravuje zákon č. 358/1992 Sb., notářský řád (dále jen „**NotŘ**“), konkrétně ustanovení § 62 a následující. Ustanovení § 63 NotŘ uvádí náležitosti, které musí notářský zápis obsahovat, jedná se o: „*a) místo, den, měsíc a rok právního jednání, b) jméno a příjmení notáře a jeho sídlo, c) jméno, příjmení, pobyt a datum narození účastníků a jejich zástupců, svědků, důvěrníků a tlumočnicků a je-li účastníkem nebo zástupcem právnická osoba, její název, sídlo a identifikační číslo, d) prohlášení účastníků, kteří jsou fyzickými osobami, že jsou způsobilí samostatně právně jednat v rozsahu právního jednání, o kterém je notářský zápis, e) údaj o tom, že byla notáři prokázána*

¹¹² Vlastním znamení na listině může být například otisk prstu zůstavitele – srov. CHALUPA, Ivan, David REITERMAN a Martin MUZIKÁŘ. *Dědické právo: Základy soukromého práva IX*. V Praze: C.H. Beck, 2018. Beckova skripta. ISBN 978-80-7400-684-5, s. 82.

¹¹³ DVOŘÁK, Jan, Jiří ŠVESTKA a Michaela ZUKLÍNOVÁ. *Občanské právo hmotné 4*. Praha: Wolters Kluwer, 2013-. ISBN 978-80-7478-939-7, s. 77-78.

totožnost účastníků, svědků, důvěrníků, tlumočnicků a zástupců účastníků anebo údaj o tom, že je notář zná osobně, a je-li účastníkem nebo zástupcem účastníka právnická osoba, údaj o tom, že byla notáři prokázána její existence a totožnost toho, kdo ji zastupuje, f) obsah právního jednání, g) údaj o tom, že byl notářský zápis po přečtení účastníky schválen, h) podpisy účastníků nebo jejich zástupců, svědků, důvěrníků a tlumočnicků, i) otisk úředního razítka notáře a jeho podpis, j) další náležitosti, stanoví-li tak tento zákon.“

Závěť ve formě veřejné listiny lze pořídit fakultativně, pokud má o takový *testament* pořizovatel zájem. Výhodu *testamentu* ve formě notářského zápisu lze spatřovat v profesionálním přístupu notáře a dále v tom, že zůstavitel nemusí mít strach ohledně uplatnění závěti po jeho smrti, neboť podle NotŘ existuje elektronická evidence právních jednání *mortis causa*, která se nazývá Evidence právních jednání pro případ smrti. Tuto evidenci spravuje Notářská komora a každý notář má do ní přístup.¹¹⁴ Pokud notář, který sepsal notářský zápis o závěti zůstavitele bude následně působit jako soudní komisař v dědickém řízení po zůstaviteli, jsou zde důvodné pochybnosti o jeho nepodjatosti k věci, neboť získal o věci poznatky jiným způsobem než z dokazování při jednání.¹¹⁵

Ovšem jsou určité situace, kdy závěť obligatorně musí být pořízená veřejnou listinou. Jedná se o situace, kdy chce svou poslední vůli projevit (1) nesvéprávná osoba, která dovršila patnáct let věku, (2) osoba, která neumí číst a psát a není schopna seznámit se s obsahem listiny nebo ji potvrdit (viz výše), (3) osoba omezená na svéprávnosti nikoliv z důvodu chorobné závislosti na návykových látkách či gamblerství, (4) osoba, která je v péči zdravotnického nebo sociálního zařízení a chtěla by učinit závěť ve prospěch osoby v takovém zařízení pracující, (5) osoba v závěti povolává správce pozůstalosti. A dále (6) v případech, kdy se pořízením zakládá nadace, ústav, svěřenský fond anebo v závěti pořizovatel nařizuje odklad zrušení spoluvlastnictví k nemovité věci.¹¹⁶

¹¹⁴ § 35b a násl. zákona č. 358/1992 Sb., notářský řád, ve znění pozdějších předpisů.

¹¹⁵ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 25.02.2013, sp. zn. 21 Cdo 3373/2011.

¹¹⁶ CHALUPA, Ivan, David REITERMAN a Martin MUZIKÁŘ. *Dědické právo: Základy soukromého práva IX*. V Praze: C.H. Beck, 2018. Beckova skripta. ISBN 978-80-7400-684-5, s. 82-85.

6.2.3 Privilegovaná závěť

K mimořádným privilegovaným závětím, velice podobně jak byly upraveny v římském právu, se ObčZ svým způsobem navrácí. Úprava úlev při pořizování závěti česká právní úprava od roku 1951 až do účinnosti ObčZ (tedy do roku 2014) vůbec neznala, neboť byla „z našeho dědického práva vyloučena v r. 1950 občanským zákoníkem č. 141/1950 Sb. s odůvodněním, že se jedná preferuje dědění ze zákona, jedná „že se nový občanský zákoník tvoří pro období mírového budování socialismu,“ jak uvedla důvodová zpráva k § 542 až 545 cit. zák.“¹¹⁷ ObčZ tyto instituty zavedl s odůvodněním, že privilegované závěti jsou v civilních kodexech zcela běžné. ObčZ vycházel krom římské právní úpravy také z návrhu občanského zákoníku z roku 1937 a je dále inspirován civilními zákoníky západních evropských zemích.¹¹⁸

Privilegovanou závěť je možné zřídit pouze v mimořádných situacích, a to za tolerantnějších podmínek, než stanoví zákon obecně. Těmito mimořádnými situacemi je například stav, kdy osobě hrozí bezprostřední ohrožení života nebo pokud nastane mimořádná událost. Závěť s úlevami má i nižší nároky na svědky závěti, neboť jimi mohou být i osoby nesvéprávné, které ovšem dosáhly 15 let a také osoby s omezenou svéprávností, jestliže jsou schopny popsat skutečnosti důležité pro platnost poslední vůle.¹¹⁹ Pokud svědci o poslední vůli vyhotoví záznam, bude důvodem dědické posloupnosti soudní protokol o výslechu svědků.¹²⁰

Současná česká právní úprava zná čtyři druhy privilegovaných závětí. Jedná se o:

1. Závěť před třemi svědky

Před třemi současně přítomnými svědky lze pořídit závěť ústní formou. Takto lze učinit pouze v případech, kdy zůstaviteli hrozí bezprostřední ohrožení života

¹¹⁷ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, dostupné na: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>, s. 384.

¹¹⁸ FIALA, Roman, Ljubomír DRÁPAL, Kamila BEEROVÁ, Petr BÍLEK a Jiří SVOBODA. *Občanský zákoník: komentář*. 1. Praha: C.H. Beck, 2015. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-570-1, s. 199-202.

¹¹⁹ DVOŘÁK, Jan, Jiří ŠVESTKA a Michaela ZUKLÍNOVÁ. *Občanské právo hmotné 4*. Praha: Wolters Kluwer, 2013-. ISBN 978-80-7478-939-7, s. 81-82.

¹²⁰ § 1542 odst. 2 ObčZ.

nebo se nachází ochromení běžného společenského styku v důsledku mimořádné události. Svědci smí o závěti poříditi záznam, neučiní-li tak, musí notář jakožto soudní komisař nebo soud svědky v rámci pozůstalostního řízení vyslechnout a poříditi o tom protokol. Pro platnost závěti se musí výpovědi svědků shodovat.¹²¹

2. Závěť před starostou obce

Poříditi poslední vůli před starostou lze pouze pokud nastane důvodná obava, že by zůstavitel zemřel dříve, než by stihl poříditi závěť ve formě veřejné listiny. Jedná se o výkon úřední působnosti starosty podle § 103 odst. 4 písm. h) zákona o obcích č. 128/2000 Sb.¹²² Podmínkou při pořízení takové závěti je přítomnost nejen starosty ale taktéž dvou svědků. Starost za jejich přítomnosti přečte záznam o zůstavitelově poslední vůli, zůstavitel musí potvrdit, že se jedná o jeho poslední vůli.¹²³

3. Závěť před velitelem námořního plavidla nebo letadla

Takto lze závěť učinit na palubě námořního plavidla, které pluje pod státní vlajkou České republiky nebo na palubě letadla zapsaného v leteckém rejstříku České republiky. Velitel takového plavidla nebo letadla sepiše o zůstavitelově poslední vůli záznam. Opět tak lze učinit pouze za současné přítomnosti dvou svědků. Takto pořízená závěť se považuje za veřejnou listinu. Záznam se zapíše do příslušného deníku, který následně předá příslušnému úřadu a ten zařídí bez zbytečného odkladu notářskou úschovu.¹²⁴

¹²¹ SALÁK, Pavel. Mimořádné závěti v novém občanském zákoníku. *Časopis Ad Notam* [online]. 2017, roč. 23, ISSN 1211-0558.

¹²² Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, dostupné na: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>, s. 385.

¹²³ DVOŘÁK, Jan, Jiří ŠVESTKA a Michaela ZUKLÍNOVÁ. *Občanské právo hmotné 4*. Praha: Wolters Kluwer, 2013-. ISBN 978-80-7478-939-7, s. 83.

¹²⁴ V případě pořízení na palubě námořního plavidla se závěť zaznamená do lodního deníku a následně se předá zastupitelskému úřadu České republiky, který je nejbližší k přístavu nebo Ministerstvu dopravy. Je-li závěť pořízená na palubě letadla, velitel ji zaznamená do palubního deníku a taktéž ji předá nejbližšímu zastupitelskému úřadu České republiky nebo Úřadu pro civilní letectví. – srov. CHALUPA, Ivan, David REITERMAN a Martin MUZIKÁŘ. *Dědické právo: Základy soukromého práva IX*. V Praze: C.H. Beck, 2018. Beckova skripta. ISBN 978-80-7400-684-5, s. 89-90.

4. Závěť před velitelem vojenské jednotky ČR

Poslední typ privilegované závěti lze označit jako vojenskou závěť. Podle JUDr. Saláka se jedná o skutečný vojenský testament.¹²⁵ Vojenským testamentem byl již zmíněn výše v římskoprávní části diplomové práce. *Testamentum in procinctu* je jedním vůbec z prvních druhů závětí v nejstarších dobách Říma. V tomto období stačilo pronést závěť před ostatními vojáky, aby byla platná. Tento vojenský testament položil základy pro *testamentum militis*, jenž se římskoprávní nauka zná od období principátu. Tímto privilegovaným vojenským testamentem bylo vojákům zaručeno, že smí pronést svou poslední vůli libovolnou formou, ovšem srozumitelným způsobem. Vojenskou závěť upravoval již zákon č. 946/1811 Sb., Všeobecný zákoník občanský, a to ve svém ustanovení § 600.¹²⁶

Závěť před velitelem vojenské jednotky ČR lze učinit, pokud se vojenské osoby účastní „válečných operací, kdy může závěť s takovou osobou jako veřejnou listinu sepsat důstojník, popřípadě osoba s vyšší vojenskou hodností. Tento mimořádný způsob posledního pořízení se umožňuje pro případ, že voják či jiná osoba náležející k armádě nemá možnost obrátit se na notáře.“¹²⁷ Právo pořídit tímto způsobem závěť nepřísluší tedy pouze vojákům, ale i osobám, které plní úkoly ve prospěch ozbrojených sil v souvislosti s válečným konfliktem. Výjimečně by bylo možné, aby byl tímto způsobem pořízen testament civilním obyvatelstvem, za předpokladu, že jednají v souvislosti s válečným konfliktem.¹²⁸

Při pořízení vojenské závěti nepostačí přítomnost velitele, je potřeba i přítomnost dvou svědků, popřípadě může svědky nahradit důstojník. Vojenský testament se zpravidla učiní v ústní formě.¹²⁹ Takto vyhotovená závěť se považuje za veřejnou listinu, kterou velitel předá veliteli nadřízeného velitelství a ten ji předá

¹²⁵ SALÁK, Pavel. *Testamentum militis jako inspirační zdroj moderního dědického práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2016. ISBN 978-80-210-8381-3, s. 249.

¹²⁶ Zákon č. 946/1811 Sb., Všeobecný zákoník občanský, znění účinné od 1. 1. 1917 do 31. 12. 1965, dostupné na: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterviewdocument.seam?documentId=onrř6mjygeyv6ojugywtcna>.

¹²⁷ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, dostupné na: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>, s. 385-384.

¹²⁸ SALÁK, Pavel. *Testamentum militis jako inspirační zdroj moderního dědického práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2016. ISBN 978-80-210-8381-3, s. 241-251.

¹²⁹ RUDNICKI, J. *Testament żołnierski i testamenty wojskowe w europejskiej tradycji prawnej*. Edice: Europejska tradycja prawna. Krakov: Wydawnictwo OD.NOWA, 2015, s. 155.

Ministerstvu obrany. Stejně jako tomu je v případě závěti před velitelem námořního plavidla či letadla, i tzv. vojenskou závěť Ministerstvo obrany předá do notářské úschovy.¹³⁰

¹³⁰ CHALUPA, Ivan, David REITERMAN a Martin MUZIKÁŘ. *Dědické právo: Základy soukromého práva IX*. V Praze: C.H. Beck, 2018. Beckova skripta. ISBN 978-80-7400-684-5., s. 90.

6.3 Náhradnictví a svěřenské nástupnictví

Stejně jako to umožňovala římská právní úprava, i současná česká právní úprava dává zůstaviteli možnost ustanovit osobu, která by se stala dědicem, pokud by ustanovený dědic dědictví nenabyl.¹³¹ Náhradník (*substitut*) je povolán pouze tehdy, když dědic, ať už z různých důvodů, dědictví nenabude.

Zůstavitel smí povolat více náhradníků, v takových případech dědí takový náhradník, „*který je ve výčtu nejbližší osobě, která dědictví nenabyla*“.¹³² I náhradníkům lze stanovit náhradníky, pokud by měl zůstavitel obavu, že by ani ustanovený substitut dědictví nenabyl. Pro případ, že by dědic ani substitut dědictví nenabyl, použilo by se ustanovení § 1504 a násl. ObčZ o uvolněném podílu čili by tento podíl přirostl ostatním testamentárním dědicům, případně by takový podíl připadl *intestamentárním* dědicům.¹³³

Omezení, která byla dána povolaným dědicům přejdou na substituta, ledaže by zůstavitel určité omezení vztáhl výslovně k osobě dědice. Náhradnictví zaniká, pokud ustanovený dědic dědictví nabude, nebo v případě, že by náhradník zemřel dříve než zůstavitel.

Svěřenské nástupnictví lze částečně přirovnat k římskoprávnímu institutu *fideicommissum*, neboť jím lze nařídít dědici, aby po smrti dědice přešlo jím nabyté dědictví svěřenskému nástupci jakožto dalšímu dědici. Oproti tomu *fideicommissum* byla jakási prosba, aby dědic něco plnil třetí osobě, tomu tak již v nynější právní úpravě není. V případě svěřenského nástupnictví nastupuje po smrti zůstavitele dědické právo tzv. předního dědice. Po smrti předního dědice přechází dědické právo na svěřenského nástupce. Svěřenské nástupnictví jako takové římskoprávní úprava neznala, neboť by tento institut narušoval zásadu *semel heres, semper heres*.

Přední dědic tak dočasně nabyde dědictví, které po jeho smrti následně přejde na svěřenského nástupce jakožto dědictví po zůstaviteli. Čili vlastnické právo předního dědice na majetku, který pochází z dědictví je omezené. Přední dědic musí

¹³¹ „Zřídí-li zůstavitel náhradnictví pro případ, že by povolaná osoba dědit nechtěla, nebo pro případ, že by dědit nemohla, má se za to, že náhradnictví bylo zřízeno pro oba tyto případy.“, stov. § 1508 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

¹³² § 1507 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

¹³³ DVOŘÁK, Jan, Jiří ŠVESTKA a Michaela ZUKLÍNOVÁ. *Občanské právo hmotné 4*. Praha: Wolters Kluwer, 2013-. ISBN 978-80-7478-939-7, s. 69.

majetek uchovat pro svěřenského nástupce, nemůže jej (krom zákonných výjimek) zatížit nebo zcizit.

Svěřenské nástupnictví zaniká po uplynutí sta let od smrti zůstavitele, v případě, že není žádný další svěřenský nástupce. Pokud zůstavitel povolal svěřenského nástupce svému bezdětnému dítěti, ovšem toto zůstavitelovo dítě poté zanechá dítě, které je způsobilé dědit, taktéž svěřenské nástupnictví zanikne. Dále svěřenské nástupnictví zanikne, když je svěřenský nástupce povolán osobě, která má omezenou svéprávnost a tato osoba s omezenou svéprávností následně nabude pořizovací způsobilost. Svěřenské nástupnictví také zanikne, když nabude dědictví první ze svěřenských nástupců, který v době smrti zůstavitele jako osoba neexistoval a také tím, když zůstavitel povolal svěřenského nástupce svému nezletilému dítěti, které již nabude pořizovací způsobilost.¹³⁴

¹³⁴ CHALUPA, Ivan, David REITERMAN a Martin MUZIKÁŘ. *Dědické právo: Základy soukromého práva IX*. V Praze: C.H. Beck, 2018. Beckova skripta. ISBN 978-80-7400-684-5., s. 96-97.

6.4 Podmínka, doložení času, příkaz

Současná právní úprava umožňuje stejně jako římská právní úprava, aby závěť měla vedlejší doložky. Těmito vedlejšími doložkami obdobně jako v Římě rozumíme stanovení podmínky, doložení času a příkaz. Jejich společným znakem je určité omezení dědice nebo odkazovníka.

Důvodová zpráva vysvětluje znovuzavedení těchto vedlejších doložek jako symbol svobody jedince, neboť předchozí, lze říci socialistická úprava, vedlejší doložky v závěti neupravovala. „*Jedná se o zásadu promítnutou do našeho dědického práva v totalitní době (§ 550 odst. 2 zák. č. 141/1950 Sb.) s argumentem, že „v kapitalistickém řádu (...) dědické právo (...) rozšiřuje dispoziční svobodu soukromého vlastníka i za hranice jeho fyzického života. Vlastník mohl různými podmínkami a příkazy, připojenými k závěti, omezovat své právní nástupce (...)* Zcela jinak je tomu ve společnosti nastoupivší cestu k socialismu, kdy nová hospodářská struktura vytváří i nové dědické právo“ (Důvodová zpráva k zák. č. 141/1950 Sb., obecná část. Právní ústav ministerstva spravedlnosti (red.), *Občanský zákoník, 3. vyd., Praha: Orbis, 1956, s. 45*).“¹³⁵

Druhy podmínek jsou jako v římském právu taktéž dvě a sice podmínka rozvazovací (*rezolutivní*) a podmínka odkládací (*suspensivní*). Podmínka rozvazovací neboli v římském právu známa jako obrácená odkládací podmínka, je takovou podmínkou, na které závisí, zda již nastalé právní následky pomínou. Dědic tak nabývá dědictví smrtí zůstavitele a o dědictví přichází pouze v případě, pokud nastane rozvazovací podmínka. V opačném případě, kdyby nikdy tato podmínka nenastala, dědické právo dědice trvá bez omezení.

Naopak podmínkou odkládací nenabývá dědic dědictví ihned smrtí zůstavitele, ale stane se dědicem až poté, co se odkládací podmínka splní. V případě, že by se tato podmínka nikdy nesplnila, osoba, která byla za dědice povolána se jím nestane.

Doložení času dělí zákon na dva typy. Prvním typem je doložení času na dobu určitou (*dies ad quem*), což znamená, že zůstavitel určí dědice jen na omezenou dobu, tedy do rozhodného dne. Dědic v tomto případě nabude dědictví dnem zůstavitelovy smrti. Po uplynutí rozhodného dne případně dědictví tomu, koho

¹³⁵ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, dostupné na: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>, s. 388.

zůstavitel povolal, popřípadě zůstavitelovým zákonným dědicům.¹³⁶ Příkladem doložení času na určitou dobu může být následující věta: „*Za svého dědice povolávám svou dceru AB, a to pouze na dobu pěti let po mé smrti.*“¹³⁷

Druhým typem doložení času je doložení času od určité doby (*dies a quo*). V takovém případě dědic nenabývá dědické právo okamžikem smrti zůstavitele, nýbrž konkrétně určeným dnem, který nastane později než okamžik smrti zůstavitele. Po smrti zůstavitele dědictví připadne zákonným dědicům (pokud zůstavitel nepovolá určitou osobou k dědickému právu). Těmto dědicům se *ex lege* zřizuje svěřenské nástupnictví. Příkladem doložení času *dies a quo* je: „*Za svého dědice povolávám svou dceru AB, a to tak, že dědictví nabude až po uplynutí pěti let od mé smrti.*“¹³⁸ Oproti nynější právní úpravě se v Římě na ustanovení v *testamentu* o doložení času hledělo, jako kdyby nikdy uloženo nebylo.

Modus neboli příkaz je rovněž jako podmínka přejatá z římskoprávní úpravy. Tato vedlejší doložka závěti vyžaduje po dědici, aby něco vykonal (*facere*), opomenul (*omittere*) či strpěl (*pati*), popřípadě aby se zděděným majetkem nějakým způsobem naložil.¹³⁹ Příkaz se posuzuje jako *rezolutivní* podmínka. Právo vymáhat splnění příkazu má osoba, které je příkaz k prospěchu, vykonavatel závěti, jiná osoba k tomu v závěti povoláná a dále příslušný orgán veřejné moci a právnická osoba, která je oprávněna hájit zájmy určitých osob za předpokladu, že by příkaz směřoval ku prospěchu více osob. Zůstavitel smí příkazem stanovit, aby dědic určitou věc nezczizil či nezatížil. Ovšem soud na návrh obtíženého může rozhodnout, že se k zákazu nepřihlíží, pokud zákaz není dostatečně odůvodněný vážným zájem či není zřízen na dobu přiměřeně dlouhou.¹⁴⁰

¹³⁶ DVOŘÁK, Jan, Jiří ŠVESTKA a Michaela ZUKLÍNOVÁ. *Občanské právo hmotné 4*. Praha: Wolters Kluwer, 2013-. ISBN 978-80-7478-939-7, s. 90.

¹³⁷ CHALUPA, Ivan, David REITERMAN a Martin MUZIKÁŘ. *Dědické právo: Základy soukromého práva IX*. V Praze: C.H. Beck, 2018. Beckova skripta. ISBN 978-80-7400-684-5., s. 102.

¹³⁸ CHALUPA, Ivan, David REITERMAN a Martin MUZIKÁŘ. *Dědické právo: Základy soukromého práva IX*. V Praze: C.H. Beck, 2018. Beckova skripta. ISBN 978-80-7400-684-5., s. 103.

¹³⁹ Pokud zůstavitel přikáže, aby konkrétní věc dědic někomu vydal, nejedná se o příkaz, nýbrž o odkaz. – srov. § 1594 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁴⁰ PETROV, Jan. *Občanský zákoník: komentář*. Praha: C.H. Beck, 2017. Beckova edice komentované zákony. ISBN 978-80-7400-653-1, s. 1569-1575.

6.5 Nepominutelný dědic

Pojem nepominutelní dědici vychází z římského práva, a znamená, že zůstavitel smí poslední vůli učinit libovolně, ovšem určité osoby nesmí v posledním pořízení opomenout. Stejně tak civilní kodexy dnešní doby poskytují jakousi ochranu takovým osobám, které jsou nejbližšími příbuznými zůstavitele.

Nepominutelnými dědici jsou děti zůstavitele a pro případ, že tyto děti nedědí, tak jsou nepominutelnými dědici potomci dětí zůstavitele. Tito dědicové mají právo na povinný díl, zde lze opět spatřovat propojení s římským právem, neboť v Římě byl zůstavitel taktéž povinen zanechat nejbližším příbuzným povinný díl. Tímto povinným dílem je obvykle $\frac{1}{4}$ zákonného podílu nepominutelného dědice, je-li ovšem nepominutelný dědic v době smrti zůstavitele nezletilý, musí obdržet alespoň $\frac{3}{4}$ svého zákonného dědického podílu. Pokud pořizovatel závěti tuto skupinu osob zcela opomene, má takovýto nepominutelný dědic právo na peněžitou náhradu povinného dílu.

Avšak ne každý nepominutelný dědic má právo na povinný díl. Právo na povinný díl nemá takový dědic, který se svého dědického práva zřekl, není způsobilý dědit a v poslední řadě takový nepominutelný dědic, který byl zůstavitelem vyděděn. Vydědit nepominutelného dědice smí zůstavitel pouze ze zákonem stanovených důvodů. Tento výčet taxativně stanovuje ObčZ:

„Zůstavitel může vydědit nepominutelného dědice, který

- a) mu neposkytl potřebnou pomoc v nouzi,*
- b) o zůstavitele neprojevuje opravdový zájem, jaký by projevoval měl,*
- c) byl odsouzen pro trestný čin spáchaný za okolností svědčících o jeho zvrhlé povaze nebo*
- d) vede trvale nezřízený život.“¹⁴¹*

Pokud vyděděný potomek přežije zůstavitele, nedědí ani potomci takto vyděděného potomka. Ovšem v případě, že by vyděděný potomek zemřel dříve nežli zůstavitel, potomci vyděděného potomka by měli dědické právo. Pro případ, že zůstavitelův potomek je marnotratný, tedy je zadlužen nebo si počíná tak marnotratně, že je zde obava, nezachování povinného dílu pro jeho potomky, lze zůstavit povinný díl potomkům nepominutelného dědice. Vydědit smí pořizovatel takovou formou, jakou stanoví zákon pro pořízení závěti. Vydědění může být

¹⁴¹ § 1646 odst. 1 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

neplatné, prokáže-li se neexistence zákonného důvodu vydědění. V takovém případě má nepominutelný dědic právo na jeho povinný díl.¹⁴²

Zde se nabízí ve stručnosti zmínit *intestátní* dědickou posloupnost neboli nastínit jakým způsobem probíhá dědění ze zákona na základě ObčZ. Pakliže zůstavitel nezanechá pořízení pro případ smrti, popř. zanechá, ovšem pouze o části svého majetku, nastane zákonná dědická posloupnost. V Římě taktéž *intestátní* dědická posloupnost nastala v okamžiku, kdy zůstavitel zemřel a nezanechal o svém majetku testament. Princip je nyní stejný jako v římském právu, neboť se hledí na zachování majetkových hodnot v rámci rodiny, a tudíž vychází z příbuzenského nebo obdobného vztahu dědiců k zůstaviteli.

Římské právo dělilo dědice do čtyř dědických tříd, zatímco současná právní úprava České republiky vymezuje šest dědických tříd:

- (1) První dědická třída se vztahuje na manžela (taktéž registrovaného partnera) a děti zůstavitele. Přičemž každý z nich má nárok na stejný díl.
- (2) Druhá dědická třída, ve které jsou povoláni dědici za předpokladu, že nedědí potomci zůstavitele. Ve druhé dědické třídě dědí zůstavitelův manžel, rodiče a osoba, která žila se zůstavitelem ve společné domácnosti, a to alespoň po dobu jednoho roku před smrtí zůstavitele a pečovala o takovou domácnost nebo byla na zůstaviteli závislá.¹⁴³
- (3) Ve třetí dědické třídě dědí sourozenci a spolužijící osoby zůstavitele.
- (4) Ve čtvrté dědické třídě dědí prarodiče zůstavitele.
- (5) V páté dědické třídě dědí praprarodiče zůstavitele.
- (6) Pokud nikdo z výše uvedených dědických tříd nedědí, dědí v šesté dědické třídě děti dětí sourozenců zůstavitele, tedy zůstavitele prasnynovci, praneteře a dále děti prarodičů zůstavitele, a těmi jsou strýcové a tety zůstavitele.

¹⁴² DVOŘÁK, Jan, Jiří ŠVESTKA a Michaela ZUKLÍNOVÁ. *Občanské právo hmotné 4*. Praha: Wolters Kluwer, 2013-. ISBN 978-80-7478-939-7, s. 134-138.

¹⁴³ Podle rozhodnutí krajského soudu v Plzni ze dne 9. března 1967, 5 Co 54/67: „*Pojem společné domácnosti ve smyslu cit ustanovení je nutno vykládat tak, že zpravidla předpokládá společné bydlení. Přitom je dále nutno rozumět pod pojmem společné domácnosti skutečné a trvalé soužití svou nebo více lidí, v němž jednotliví členové společně přispívají k úhradě a obstarání společných potřeb. Doba jednoho roku se počítá zpět ode dne úmrtí zůstavitele a je nutno, aby v době úmrtí trvalo uvedené soužití. Spolužijící osoba musí žít ve společné domácnosti tak, jako by byla členem rodiny, a kromě toho se vyžaduje, aby taková osoba pečovala o společnou domácnost.*“

6.6 Zrušení závěti

Jelikož je závěť projevem svobodné vůle jedince a je jednostranným právním jednáním, má zůstavitel právo závěť či její část libovolně zrušit. A takto tomu bylo i v římskoprávní úpravě, ve které byl dán důraz na svobodu jedince. Závěť lze nyní zrušit buď pořízením pozdější závěti nebo odvoláním původní závěti.

Pořízením nové závěti se ruší dřívější závěť v takovém rozsahu, v jakém nemůže vedle pozdější závěti obstát.¹⁴⁴ Přičemž forma závěti nehraje roli, nezáleží na tom, jak bylo pořízena dřívější závěť.¹⁴⁵ Dokonce smí být závěť zrušena později uzavřenou dědickou smlouvou, nemohou-li vedle sebe obstát.

Odvolat závěť lze více způsoby: (1) Výslovně, kdy projev vůle odvolat závěť musí být proveden v takové formě, ve které lze závěť pořídit, přičemž je možná libovolná forma. (2) Konkludentně čili „mlčky“ a to takovým způsobem, že zůstavitel zničí listinu, na které je poslední vůle napsána.¹⁴⁶ Byla-li závěť vyhotovena ve více stejnopisech, musí pro odvolání závěti zůstavitel zničit veškeré stejnopisy. (3) Vydáním závěti pořízené ve formě notářského zápisu, požádá-li pořizovatel závěti notáře o vydání závěti pořízené formou veřejné listiny, považuje se závěť za odvolanou.¹⁴⁷

¹⁴⁴ § 1576 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁴⁵ „*Například pozdější závěť holografní může zrušit dřívější závěť sepsanou ve formě veřejné listiny a naopak.*“ – srov. FIALA, Roman, Ljubomír DRÁPAL, Kamila BEEROVÁ, Petr BÍLEK a Jiří SVOBODA. *Občanský zákoník: komentář*. 1. Praha: C.H. Beck, 2015. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-570-1, s. 271–272.

¹⁴⁶ Zničením se rozumí spálení závěti, její rozřezání ve skartovacím zařízení, roztrhání na části, přeškrtnutím celého textu, ale také pouhé přeškrtnutí podpisu zůstavitele. – srov. DVOŘÁK, Jan, Jiří ŠVESTKA a Michaela ZUKLÍNOVÁ. *Občanské právo hmotné 4*. Praha: Wolters Kluwer, 2013-. ISBN 978-80-7478-939-7, s. 94.

¹⁴⁷ § 101 zákona č. 358/1992 Sb., notářský řád, ve znění pozdějších předpisů a § 1579 odst. 1 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

7 Odkaz

Odkaz neboli latinsky *legatum*, vychází z římskoprávní nauky a taktéž se jedná o jednostranný právní úkon, kterým zůstavitel přikazuje, aby osoba obtíženého (tedy dědice) vydala odkazovníkovi (*legatář*) určitou věc či aby dědic ve prospěch odkazovníka zřídil určité právo. *Legatum* je tedy pohledávka odkazovníka. Odkaz jako takový není pořízením *mortis causa* a lze ho zřídil pouze takovým pořízením, tímto pořízením se rozumí závěť, dědická smlouva či dovětek.

Předmětem odkazu, který má dědic odkazovníkovi vydat je obvykle určitá hmotná věc, může jím být i právo nebo jiná majetková hodnota, čímž může být například promlčení dluhu či prodloužení lhůty ke splnění určité povinnosti a další. Předmětem odkazu je tedy konání (*dare, facere*) nebo nekonání (*omittere, pati*) dědice. Odkaz lze zřídil i zákonným dědicům a to tak, že zůstavitel povolá dědice s určením, že určitý dědic nemá určitou věc dědit (tzv. negativní určení).¹⁴⁸

7.1 Druhy odkazů

Druhy odkazů jsou ustanoveny v § 1604–1619 ObčZ, jsou jimi:

- odkaz určité věci
- odkaz věci druhově určené
- odkaz pohledávky.

Prvním z nich odkaz určité věci je odkaz individuálně určené nezastupitelné věci. Obvykle je jím například obraz či jiný umělecký předmět, nemovitá věc apod. Takováto věc může patřit zůstaviteli, tedy stane se součástí pozůstalosti. Dále může být konkrétně určená věc ve vlastnictví dědice. V takovém případě má dědic taktéž povinnost věc odkazovníkovi vydat. Pokud by tato individuálně určená věc měla patřit osobě cizí, bude právní jednání zdánlivé, tudíž se k takovému odkazu nebude přihlížet. Ovšem v případě, že zůstavitel nařídí, že určitá věc má být obtíženým zakoupena a předána odkazovníkovi, jedná se o odkaz platný. Popřípadě je možné, aby obtížený vyplatil odkazovníkovi obvyklou cenu dané věci namísto jejího vydání. To se uplatní například pokud vlastník věci odmítne věc prodat za cenu obvyklou nebo pokud již konkrétně určená věc patří odkazovníkovi (např. tím, že

¹⁴⁸ DVOŘÁK, Jan, Jiří ŠVESTKA a Michaela ZUKLÍNOVÁ. *Občanské právo hmotné 4*. Praha: Wolters Kluwer, 2013-. ISBN 978-80-7478-939-7, s. 101-103.

ji od zůstavitele koupil), neuplatní se v případě, kdy ji bezplatně od zůstavitel obdržel.¹⁴⁹

Odkaz věci druhově určené je charakteristický tím, že se jedná o věci, které jsou zastupitelné ve smyslu § 499 ObčZ: „*Movitá věc, která může být nahrazena jinou věcí téhož druhu, je zastupitelná; ostatní věci jsou nezastupitelné. V pochybnostech se případ posoudí podle zvyklostí.*“ Pokud součástí pozůstalosti je vícero zastupitelných věcí, obtížený určí, jakou konkrétní věc legatáři vydá. Naopak pokud součástí pozůstalosti bude méně než zůstavitelem určené množství, musí se odkazovník spokojit s tímto menším množstvím. Jestliže by druhově určená věc nebyla vůbec součástí pozůstalosti, stává se odkaz neplatným. Ovšem i zde platí výjimka pro případ, že by zůstavitel takovou věc neodkázal přímo a výslovně ze svého vlastnictví, musí jí obtížený opatřit.¹⁵⁰

Posledním druhem odkazu může být odkaz pohledávky zůstavitele vůči další osobě. V takovém případě přenechá obtížený určitou pohledávku i s příslušenstvím legatáři. Dále má dědic sdělit *legatáři* co vše je potřebné k uplatnění pohledávky a poskytnout mu veškeré doklady. Pokud se jedná o pohledávku, kterou měl zůstavitel vůči odkazovníkovi, obtížená osoba vydá odkazovníkovi potvrzení o splnění dluhu či mu vrátí dlužní úpis. Naopak pokud se jedná o dluh, který má odkazovník vůči zůstaviteli, zavazuje obtíženého dluh uznat a uhradit jej.¹⁵¹

Zákon hovoří ještě o tzv. „jiných odkazech“, a to o odkazu dětem a příbuzným. Dětmí se rozumí buďto děti někoho jiného, v takovém případě se jedná pouze o dcery a syny takové osoby nebo vlastní děti zůstavitele. Jde-li o vlastní děti zůstavitele, jedná se i o potomky vstupující na jejich místo.

¹⁴⁹ Pokud odkazovník konkrétně určitou věc od zůstavitele dostal, „*uplatní se nevyvratitelná právní domněnka, že byl odkaz odvolán.*“, srov. CHALUPA, Ivan, David REITERMAN a Martin MUZIKÁŘ. *Dědické právo: Základy soukromého práva IX*. V Praze: C.H. Beck, 2018. Beckova skripta. ISBN 978-80-7400-684-5., s. 123.

¹⁵⁰ DVOŘÁK, Jan, Jiří ŠVESTKA a Michaela ZUKLÍNOVÁ. *Občanské právo hmotné 4*. Praha: Wolters Kluwer, 2013-. ISBN 978-80-7478-939-7, s. 110.

¹⁵¹ FIALA, Roman, Ljubomír DRÁPAL, Kamila BEEROVÁ, Petr BÍLEK a Jiří SVOBODA. *Občanský zákoník: komentář*. 1. Praha: C.H. Beck, 2015. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-570-1, s. 337-342.

7.2 Zřízení, změna a odvolání odkazu

Jak bylo již nastíněno výše, odkaz lze zřídit pouze pořízením pro případ smrti, což je závěť, dědická smlouva a dovětek. Za atypický příklad zřízení odkazu se považuje darování pro případ smrti, které je závislé na podmínce, že obdarovaný dárce přežije. Již římské právo znalo institut darování pro případ smrti, zde se promítá znovuzavedení tohoto institutu.¹⁵² Odkaz smí zřídit pouze taková osoba, která je způsobilá pořídit závěť, pokud je tohoto zůstavitel nezpůsobilý, může odkázat pouze předměty malé hodnoty. Odkaz je zřízen, jestliže zůstavitel nařídí dědici, aby vydal odkazovníkovi předmět z pozůstalosti nebo ze svého majetku.

Změnu odkazu lze učinit stejným způsobem, kterým se odkaz zřizuje. Při změně se hledí na to, jakým způsobem byl odkaz zřízen, jestliže byl odkaz nařízen závětí, lze odkaz měnit jednostranným právním jednáním, ovšem byl-li nařízen dědickou smlouvou, je požadováno dvoustranné jednání, neboť dědická smlouva je dvojstranným právním projevem.

Odkaz může být odvolán tak, jak se odvolává závěť. Tím pádem lze odkaz odvolat výslovně i konkludentně. Dále může být odkaz odvolán, pokud nastoupí vyvratitelné právní domněnky odvolání odkazu. A těmi jsou: (1) zůstavitel odkázanou věc zničil nebo zcizil a již ji zpět nenabyl. Dále (2) jestliže zůstavitel věc, kterou dříve někomu odkázal, změnil takovým způsobem, že se odkázaná věc je již věcí zcela jinou. A taktéž se bude mít za to, že byl odkaz odvolán v případě, že zůstavitel odkázal pohledávku, kterou poté sám vymůže a vybere. Pokud by zůstavitel takovou pohledávku vymohl nebo vybral jen částečně, nastoupí domněnka částečného odvolání odkazu.¹⁵³

¹⁵² „ObčZ rozlišuje 2 podoby v závislosti na tom, zda se dárce vzdal svého práva dar odvolat (§ 2063) nebo nikoliv (§ 1594 odst. 2). Dar lze odvolat za podmínek stanovených v § 2068-2078. Pokud si dárce právo odvolat dar ponechá, je to posuzováno jako zřízení odkazu ve prospěch obdarovaného.“, srov. PETROV, Jan. *Občanský zákoník: komentář*. Praha: C.H. Beck, 2017. Beckova edice komentované zákony. ISBN 978-80-7400-653-1, s. 1559.

¹⁵³ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, dostupné na: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>, s. 399.

7.3 Nabytí odkazu, obtížení odkazem

Je potřeba rozlišovat pojmy nabytí práva na odkaz a nabytí odkázané věci, neboť nabytí práva na odkaz nastává okamžikem smrti zůstavitele, naopak samotné nabytí odkazu se nabývá stejným způsobem jako vlastnická práva.

Nabytí práva na odkaz může nastat za určité okolnosti i později nežli dnem smrti zůstavitele, a to v případě, kdy zůstavitel stanoví pozdější den, tedy „*spojí vznik práva na odkaz s jiným okamžikem.*“¹⁵⁴ Obvykle je to ovšem den smrti zůstavitele, jak již bylo řečeno výše. Tímto dnem vzniká vztah mezi odkazovníkem a obtíženým, a sice takový, že odkazovník je v pozici věřitele obtíženého. Právo na vydání předmětu odkazu je splatné:

- ihned, v případě jednotlivých věcí, menších odměn pro zaměstnance a veřejně prospěšných odkazů,
- podle vůle zůstavitele (viz výše),
- jeden rok po dni smrti zůstavitele (ostatní odkazy).¹⁵⁵

Jestliže *legatář* odkaz nepřijme, jedná se o tzv. uvolněný podíl, který připadne náhradníkovi nebo dojde k akrescenci uvolněného odkazu ostatním odkazovníkům, v opačném případě právo na nabytí odkazu zanikne. Na odkazovníka by se tak hledělo, jako by jím nikdy nebyl a odkaz by připadl k pozůstalosti.

Samotné nabytí odkázané věci nabude odkazovník stejným způsobem, jakým se nabývá vlastnické právo. Převod vlastnického práva je ustanoven v § 1099 a násl. ObčZ.

Osoby obtížené odkazem jsou všichni dědici. „*Odkazy připadají k tíži všem dědicům podle poměru jejich podílů, a to i tehdy, byla-li odkázána věc náležející jednomu ze spoludědiců.*“¹⁵⁶ Avšak přikáže-li zůstavitel splnění odkazu konkrétnímu dědici, je obtížena pouze osoba tohoto dědice. Každému dědici musí z hodnoty dědictví být ponechána alespoň ¼, jenž nebude odkazy zatížená. Zde lze spatřovat přímou propojenost s římským právem, neboť *Lex Falcidia* určil, že

¹⁵⁴ DVOŘÁK, Jan, Jiří ŠVESTKA a Michaela ZUKLÍNOVÁ. *Občanské právo hmotné 4*. Praha: Wolters Kluwer, 2013-. ISBN 978-80-7478-939-7, s. 112.

¹⁵⁵ CHALUPA, Ivan, David REITERMAN a Martin MUZIKÁŘ. *Dědické právo: Základy soukromého práva IX*. V Praze: C.H. Beck, 2018. Beckova skripta. ISBN 978-80-7400-684-5., s. 126-12.

¹⁵⁶ § 1597 ObčZ.

dědicům má zůstat $\frac{1}{4}$ dědictví nezatížena odkazy, čemuž se říkalo tzv. falcidiánská kvarta. Byl-li dědic zatížen odkazy více nežli $\frac{1}{4}$, má právo na poměrné zkrácení odkazu.

7.4 Pododkaz

Zůstavil kromě osoby dědice může taktéž nařídít odkazovníkovi, aby v tomto případě tzv. pododkazovníkovi¹⁵⁷ vydal předmět odkazu, tedy aby odkazovník splnil další odkaz. Obtíženým bude v tomto případě osoba odkazovníka.

Existují zde dva právní vztahy. Prvním z nich je právní vztah, ve kterém je dědic osobou obtíženou a odkazovník osobou oprávněnou. Ve druhém právním vztahu je osobou obtíženou odkazovník a osobou oprávněnou pododkazovník.¹⁵⁸ Pokud by odkazovník odkaz nenabyl, splní pododkaz osoba, které odkaz připadne. „*Této povinnosti se zproští, přenechá-li odkaz, který mu připadl, osobě, které byl další odkaz zůstavěn.*“¹⁵⁹

¹⁵⁷ „*Důvodová zpráva dalšího odkazovníka nazývá pododkazovníkem.*“, srov. FIALA, Roman, Ljubomír DRÁPAL, Kamila BEEROVÁ, Petr BÍLEK a Jiří SVOBODA. *Občanský zákoník: komentář*. 1. Praha: C.H. Beck, 2015. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-570-1, s. 320.

¹⁵⁸ CHALUPA, Ivan, David REITERMAN a Martin MUZIKÁŘ. *Dědické právo: Základy soukromého práva IX*. V Praze: C.H. Beck, 2018. Beckova skripta. ISBN 978-80-7400-684-5., s. 128.

¹⁵⁹ § 1599 odst. 2 ObčZ.

8 Dovětek

Dovětek aneb *kodicil*, stejně jako ve starověkém Římě, je druhem právního jednání pro případ smrti, kterým zůstavitel učiní svou vůli něco určité osobě odkázat. Oproti římskoprávní úpravě se již nejedná o prostý dopis, kterým zůstavitel vyjadřuje svou vůli (respektive přání). V soudobé právní úpravě je *kodicil* jedním z druhu pořízení pro případ smrti a je právně závazný. Do českého právního řádu pronikl v roce 2014 a sice účinností ObčZ. Tento zákon stanovuje, že to, „*co je stanoveno o závěti, platí obdobně i o dovětku.*“

Dovětkem může zůstavitel:

- nařídit odkaz,
- stanovit odkazovníku nebo dědici podmínku,
- doložit čas,
- uložit odkazovníku nebo dědici příkaz.

Kodicil není dědickým titulem, neboť jak vyplývá z výše uvedeného, není možné jím povolat dědice. Naopak podobnost v komparaci se závětí lze spatřovat v tom, že se dovětek je také jednostranným právním jednáním. Existují dva druhy dověteků a těmi jsou:

- a) *intestátní*, je takový dovětek, který existuje nezávisle od závěti,
- b) *testamentární* dovětek se váže k pořízené závěti.¹⁶⁰

¹⁶⁰ PETROV, Jan. *Občanský zákoník: komentář*. Praha: C.H. Beck, 2017. Beckova edice komentované zákony. ISBN 978-80-7400-653-1, s. 1476-1477.

9 Darování pro případ smrti

Mortis causa donatio, tedy darování pro případ smrti v římském právu, dalo základ nynějšímu darování pro případ smrti, neboť se jedná taktéž o darování s podmínkou *suspensivní*, neboť je darování závislé na podmínce, že obdarovaný přežije dárce. Darování pro případ smrti lze chápat jako určitý mezistupeň mezi smlouvou a pořízením pro případ smrti. Zákon darování pro případ smrti neupravuje přímo v hlavě III, která upravuje problematiku dědického práva, nýbrž je zařazeno v části, jež upravuje relativní majetková práva.

Darování pro případ smrti se posuzuje zpravidla jako odkaz. Přičemž zásadní rozdíl mezi darováním pro případ smrti a odkazem je ten, že na rozdíl od odkazu, nemůže být darování pro případ smrti bez důvodu odvoláno. Avšak po smrti dárce se s touto formou darování nakládá jako s odkazem.

Obdarovanému je ze smlouvy plněno, až po smrti dárce. Dárce je do své smrti oprávněn předmět pořízení pro případ smrti plně užívat. Je ovšem možné, aby si smluvní strany sjednali užívací právo obdarovaného na předmětu darování pro případ smrti již za života dárce. Obdarovaný do okamžiku smrti dárce nemá právo na náhradu škody. V případě, že by dárce znemožnil splnění smlouvy, obdarovaný může po dědicích požadovat náhradu škody.¹⁶¹

¹⁶¹ PETROV, Jan. *Občanský zákoník: komentář*. Praha: C.H. Beck, 2017. Beckova edice komentované zákony. ISBN 978-80-7400-653-1, s. 2093-2096.

10 Dědická smlouva

O dědické smlouvě zákon hovoří jako o nejsilnějším dědickém titulu. Jak již samotný název tohoto institutu napovídá, jelikož se jedná o smlouvu, vyžaduje dvoustranné (popř. vícestranné) právní jednání. Oproti tomu jsou ostatní dědické tituly jednostranným právním jednáním. „*Dědická smlouva je tedy smíšený právní útvar mezi smlouvou a závětí-jedná se ve své podstatě o dvoustranné právní jednání, závazné ustanovení za dědice-a tudíž na ni dopadají jak ustanovení o smlouvě, tak o závěti.*“¹⁶²

Ačkoliv současný ObčZ z důvodu důležitosti zařazuje dědickou smlouvu na první místo dědických titulů¹⁶³, autor diplomové práce ji zařadil mezi poslední kapitoly, a to vzhledem k názvu práce, neboť pojem dědická smlouva římské právo neznalo. Institut dědické smlouvě však není pro český právní řád úplnou novotou, neboť obecný zákoník občanský z roku 1811 dědickou smlouvu umožňoval uzavřít mezi manželi.¹⁶⁴

Požadavek dvoustranného právního jednání při sjednávání dědické smlouvy lze spatřovat v tom, že zůstavitel takovouto smlouvou povolává dědice nebo odkazovníka a druhá strana této smlouvy projev vůle zůstavitele akceptuje. Tato skutečnost způsobuje nemožnost dědickou smlouvu jednostranně měnit tak, jak je to možné u závěti či dovětku. Dědickou smlouvou může být povolána i třetí osoba a je možné ji sjednat mezi manželi. Přičemž manželé mohou sjednat dědickou smlouvu buď jednostrannou, kterou jeden z manželů povolá druhého za dědice a ten to přijme. A dále mají manželé možnost sjednání oboustranné dědické smlouvy, v rámci níž, se manželé povolají sobě za dědice navzájem. Takto mohou dědickou smlouvu uzavřít i snoubenci, avšak se smlouva stane účinnou okamžikem vzniku manželství. Rozvodem se takto uzavřená dědická smlouva *ex lege* neruší.

¹⁶² Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, dostupné na: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>, s. 393.

¹⁶³ Podle § 1476 ObčZ: „*Dědí se na základě dědické smlouvy, ze závěti nebo ze zákona.*“

¹⁶⁴ „*Smlouvy dědické o celé pozůstalosti nebo o poměrném jejím dílu mohou býti platně sjednány jen mezi manžely. Ustanovení o tom jsou v hlavě o smlouvách svatebních.*“, srov. § 602 zákon č. 946/1811 Sb., Všeobecný zákoník občanský, znění účinné od 1. 1. 1917 do 31. 12. 1965, dostupné na: <https://www.beckonline.cz/bo/chapterviewdocument.seam?documentId=onrf6mjygeyv60jugywtcna>.

Na rozdíl od pořízení závěti, klade zákon větší požadavky na osobu zůstavitele, neboť dědickou smlouvu může uzavřít pouze takový zůstavitel, který je zletilý a plně svéprávný. Pro případ, že by zůstavitel nebyl plně svéprávný, je možné, aby dědickou smlouvu uzavřel nebo změnil pouze se souhlasem opatrovníka. Druhá strana dědické smlouvy, v jejíž prospěch ji zůstavitel uzavírá, se obvykle nazývá smluvní dědic. Její uzavření či změna je možná pouze osobním jednáním stran, tím pádem není možné, aby jedna ze stran byla zastoupena.

Dědickou smlouvu nelze pořídit zcela v neomezeném rozsahu. Není možné ji pořídit o celé pozůstalosti, vždy musí zůstat alespoň $\frac{1}{4}$ dědickou smlouvou nezatížena. Je možné, aby zůstavitel o této $\frac{1}{4}$ pořídil závěť. Po uzavření dědické smlouvy je zůstavitel stále oprávněn s předmětem dané smlouvy libovolně nakládat. Je také možné si ve smlouvě ujednat, že zůstavitel převádí majetek na smluvního dědice již za svého života. Dědická smlouva musí být vždy ve formě notářského zápisu

Zrušení dědické smlouvy je možné pouze ve formě veřejné listiny, jako je tomu při jejím uzavření. Zrušit ji lze jedinečně dohodou obou smluvních stran nebo ji může zůstavitel zrušit pořízením pro případ smrti, k čemuž je ovšem nezbytný souhlas smluvního dědice.¹⁶⁵

¹⁶⁵ FIALA, Roman, Ljubomír DRÁPAL, Kamila BEEROVÁ, Petr BÍLEK a Jiří SVOBODA. Občanský zákoník: komentář. 1. Praha: C.H. Beck, 2015. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-570-1, s. 279-309.

Závěr

Cílem této diplomové práce bylo zhodnotit vliv římského práva na současnou právní úpravu dispozic *mortis causa*. Práce se snaží pojmut jednotlivé pojmy a odpovědět na nejzásadnější otázky. Bohužel nebylo možné prohloubit všechny otázky, které se tímto tématem zabývají, neboť se zde nabízí pestrá škála dalších zajímavých otázek, které by si zasloužily být předmětem podrobnějšího zkoumání.

Na základě analýzy a komparace institutů dědického práva v římském právu a v současné právní úpravě, lze vyvodit, že římské právo velice ovlivnilo evropské moderní právní myšlení, což se projevilo také v české právní úpravě. Aby bylo usnadněno srovnání těchto institutů, je druhá část práce členěna obdobně jako struktura části první. Všechny instituty dědického práva zmíněné v této diplomové práci byly charakterizovány, byl popsán jejich význam a účel. Ve druhé části diplomové práce byly dané instituty nejen popsány a charakterizovány, ale také zde proběhla snaha o jejich komparaci s římskoprávní úpravou.

Nejvýraznější vliv římského práva dispozic *mortis causa* lze spatřovat u závěti. *Testament* v obou právní řádech představuje svobodu jedince zvolit si, komu jeho majetek po smrti připadne, a také možnost pořizovatele *testament* měnit či jej úplně zrušit. Právní úprava závěti jak v římském právu, tak v nynějším právní řádu klade důraz na respekt a přání zůstavitele.

Provázanost s římským právem je patrná i u mimořádných závětí, neboť římské právo umožňovalo podobně jako nyní ObčZ sepsat závěť v mimořádných životních situacích. Z privilegovaných *testamentů* lze vnímat nejvýrazněji tuto propojenost s vojenským *testamentem*, jenž zaručoval a nyní zaručuje osobám, které se účastní válečného konfliktu možnost pořízení poslední vůle libovolnou formou.

Ustanovení náhradního dědice pro případ, že by povoláný dědic nedědil, taktéž římské právo znalo. *Substitut* je povolán pouze za situace, že dědic dědictví nenabyde, jinak ne. Ovšem pojem svěřenské nástupnictví tak, jak ho zná současná právní úprava, římské právo neznalo. Svěřenské nástupnictví umožňuje, aby po smrti předního dědice přešlo jím nabyté dědictví na zůstavitelem určeného nástupce. Na základě tohoto institutu je patrné, že se již zásada *semel heres semper heres* neuplatňuje v takové míře, jako tomu bylo v Římě.

Další kapitola byla věnována vedlejším ustanovením v závěti. Díky rozboru těchto jednotlivých ustanovení, kterými jsou podmínky, doložení času a příkaz, lze spatřovat, že na rozdíl od římskoprávní úpravy lze nyní využít dříve nedovolených

doložek, jako je doložení času či rezolutivní podmínka. Lze konstatovat, že vedlejší ustanovení v závěti jsou nyní rozšířeny ve prospěch dispozice zůstavitele.

Ochrana nepominutelných dědiců vychází z mravních zásad římské společnosti, jelikož římské právo zavedlo povinnost zůstavitele zanechat alespoň část svého majetku svým nejbližším příbuzným. Ochranu nepominutelným dědicům zaručuje nyní ObčZ. Tyto nepominutelné dědice je možné opomenout čili vydědit pouze za přísně stanovených podmínek. Nepominutelný dědic má právo na $\frac{1}{4}$ svého zákonného podílu, tato hodnota vychází z římského *Falcidiová zákona*, který stanovil, aby nepominutelný dědic obdržel právě alespoň $\frac{1}{4}$ zákonného podílu. Později Justinián stanovil povinný díl jako $\frac{1}{3}$ a $\frac{1}{2}$ zákonného podílu.

Poslední podkapitoly věnované závěti se zabývají jejím zrušením. Společným znakem současné právní úpravy a římského práva je fakt, že závěť bylo a je možné zůstavitelem zrušit, a to až do okamžiku jeho smrti. Je zde kladen důraz na pořizovací svobodu jedince. Stejným znakem je také to, že zůstavitel může závěť odvolat různými způsoby, například jejím zničením či sepsáním nové závěti. Rozdíl lze spatřovat v tom, že nyní se za zrušení veřejné závěti považuje její vydání z notářské úschovy, přičemž uložení *testamentu* do notářské úschovy římské právo neznalo. A naopak římskoprávní úprava umožňovala zrušení *testamentu* v případech určitých objektivně nastalých okolností. Těmito okolnostmi například bylo nedodržení předepsané formy, zřízení nespravedlivého *testamentu* či to, že zůstavitel pominul v *testamentu* svého syna bez *exheredace*.

Odkaz je nyní v ObčZ upraven obdobně jako za dob Justiniána. Odkazem neboli latinsky *legatem* zůstavitel přikazuje, aby dědic vydal osobě rozdílné od dědice majetkový prospěch, typicky určitou věc ze svého dědictví. V Římě bylo možné jej zřídit *testamentem*. Nyní lze odkaz zřídit taktéž *testamentem* a dále dědickou smlouvou a dovětkem. Druhy *legátů* se ovšem změnily. Zatímco v římskoprávní úpravě se odkaz dělil na čtyři druhy, nyní se dělí na tři odlišné druhy. Rozdíl je patrný i v nabytí odkazu, neboť v římském právu nabyl odkazovník právo na odkaz v okamžiku, kdy dědic nabyl pozůstalost. Naopak nyní odkazovník nabude právo na odkaz okamžikem smrti zůstavitele a samotný odkaz nabývá stejným způsobem jako se nabývá vlastnické právo. ObčZ navíc umožňuje zřízení tzv. pododkazu, což znamená, že zůstavitel může nařídít odkazovníkovi, aby jiné osobě vydal předmět odkazu.

Dovětek je nyní charakterizován jako další z pořízení pro případ smrti, kterým lze zřídit odkaz, omezit dědice (odkazovníka) podmínkou či doložením času a

zatížit jej příkazem. Vychází z *kodicilu*, avšak *kodicil* tak, jak ho znalo římské právo, byl spíše neformální dopis, kterým zůstavitel oznámil svou vůli něco odkázat.

Předposlední kapitola je věnována darování pro případ smrti. *Mortis causa donatio* má společný znak z obou právních systémů a tím je, že se jedná o darování se suspenzivní podmínkou. Pakliže obdarovaný přežije dárce, má na předmět z této smlouvy nárok, v opačném případě nikoliv.

Poslední kapitola se zabývá dědickou smlouvou, což je nejsilnější dědický titul v české právní úpravě. Vyžaduje dvoustranné či vícestranné právní jednání a dopadají na ni ustanovení o smlouvě i závěti. Pojem *dědická smlouva* římské právo neupravovalo a neumožňovalo o pozůstalosti uzavřít obdobnou smlouvu. V římském právu byla stěžejní zásadou autonomie vůle, právě z tohoto důvodu je zřejmé, že institut dědické smlouvy nepřicházel v úvahu, neboť nemožnost jednostranného odvolání dědické smlouvy by byla proti této zásadě.

Je nezpochybnitelné, že římské právo položilo základy evropského právního myšlení, proto je nezbytné mít jeho znalost a porozumět mu, neboť lze tak snadněji pochopit hlavní zásady a principy současného práva. Římské právo je možné recipovat mnoha způsoby, čerpat z něj inspirace, případně se i poučit z jeho nedostatků. Je až obdivuhodné, že před tolika tisíci lety byly ve starověkém Římě vytvořeny právní skvosty, které jsou inspiračním zdrojem i dnes.

Resumé

The theme of the Diploma thesis is *Disposition of mortis causa in Roman law compared with the Civil Code*. There are two main parts of the Diploma thesis following after the introduction – Disposition of *mortis causa* in Roman law and in the Czech law.

The first part of the Diploma thesis is focused on the Roman law of inheritance. After an introduction to Roman law of inheritance, there is a chapter devoted to will, its formalities, forms and the possibilities of its annulment. The first part of the Diploma thesis also describes the institution of legacy and its types, *fideicommissum*, codicil and last but not least the institution of testamentary gift. In this part of the Diploma thesis, the information is based on specific Roman law fragments and professional literature.

The second part of the Diploma thesis is devoted to the current inheritance legislation of the Czech Republic. This second part is focused on the search for individual influences of the Roman law in the field of inheritance law in Czech law. This part contains a description and comparison of will, legacy, codicil and testamentary gift. Compared to the first part, the last chapter is devoted to the contract of succession. In addition to professional literature and laws, the information is also based on the case law of Czech courts.

The Diploma thesis then concludes with a summary of the findings obtained from the analysis of the given institutes in case of death and their mutual comparison.

Bibliografie

Prameny

Digesta neboli Pandekty: vybrané části = Digesta, seu, Pandectae: fragmenta selecta. Edice Michal SKŘEJPEK. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2019. Fontes iuris romani. ISBN 978-80-246-4332-8.

IUSTINIANI INSTITUTIONES Justiniánské instituce, Edice a český překlad BLAHO, Peter a Michal SKŘEJPEK. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1749-7.

GAIUS. *Učebnice práva ve čtyřech knihách.* Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. ISBN 978-80-7380-054-3.

MOMMSEN, Theodor, KRÜGER, Paul. *Corpus Iuris Civilis.* Berolini apud Weidmannos, 1872, dostupné na: <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/corpjurciv.htm>.

Odborná literatura

BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva.* 2. přeprac. vyd., (V nakl. Academia vyd. 1.). Praha: Academia, 1994. ISBN 80-200-0243-X.

BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva: (ve třech fázích jeho vývoje).* 2. přeprac. vyd. Praha: Academia, 1995. ISBN 80-200-0545-5.

BARTOŠEK, Milan. *Škola právníckého myšlení.* Praha: Karolinum, 1993. ISBN 80-706-6579-3.

BERGER, Adolf. *Encyclopedic Dictionary of Roman Law.* Clark, New Jersey: The Lawbook Exchange, 2004. ISBN 978-1-58477-142-5.

BONFANTE, Pietro. *Instituce římského práva.* 9. vyd. Přeložil Jan Vážný. Brno: Právník, 1932.

CVETLER, Jiří. *Právo římské.* 1. vyd. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1974.

ČERNÝ, Miroslav. *Význam tradice v římském právu v kontextu moderních kodifikací*. (e.d. STLOUKALOVÁ, Kamila) Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulty, 2015.

DVOŘÁK, Jan, Jiří ŠVESTKA a Michaela ZUKLÍNOVÁ. *Občanské právo hmotné 4*. Praha: Wolters Kluwer, 2013-. ISBN 978-80-7478-939-7.

HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a system soukromého práva římského*. Praha: Nakladatelství J. Otto, 1910.

HRDINA, Ignác Antonín a Petr DOSTALÍK. *Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce*. 2., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-471-8.

HUMPHREYS, Edward Rupert. *Manual Of Civil Law: For The Use Of Schools, And More Especially Of Candidates For Civil Service*. London: Longman, Brown, Greens and Longmans, 1854.

CHALUPA, Ivan, David REITERMAN a Martin MUZIKÁŘ. *Dědické právo: Základy soukromého práva IX*. V Praze: C.H. Beck, 2018. Beckova skripta. ISBN 978-80-7400-684-5.

KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. 2. dopl. a přeprac. vyd. Praha: C.H. Beck, 1997. Beckovy právnické učebnice. ISBN 80-717-9031-1.

NICHOLAS, Barry. *An Introduction to Roman Law*. Oxford: Oxford University Press, 1976. ISBN 0198760639.

PHILLIMORE, John George. *Introduction to the Study and History of the Roman Law*. Adamant Media Corporation, 2000. ISBN 0-543-97093-0.

SALÁK, Pavel. *Testamentum militis jako inspirační zdroj moderního dědického práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2016. ISBN 978-80-210-8381-3.

SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011. Vysokoškolské učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). ISBN 978-80-7380-334-6.

SKŘEJPEK, Michal. *Texty ke studiu římského práva*. Praha: Orac, 2001. Výběrové texty. ISBN 80-861-9932-0.

SOHM, Rudolf et al. *The Institutes. A Textbook of the History and System of Roman Private Law*. Oxford: Clarendon Press, 1907.

REBRO, Karol. *Latinské právnické výrazy a výroky*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012. ISBN 978-80-7357-915-0.

RUDNICKI, J. *Testament żołnierski i testamenty wojskowe w europejskiej tradycji prawnej. Edice: Europejska tradycja prawna*. Krakov: Wydawnictwo OD.NOWA, 2015.

Právní normy

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Zákona č. 358/1992 Sb., notářský řád, ve znění pozdějších předpisů.

Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, dostupné na: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>.

Zákon č. 946/1811 Sb., Všeobecný zákoník občanský, znění účinné od 1. 1. 1917 do 31. 12. 1965, dostupné na: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjygeyv6ojugywtcna>.

Odborné komentáře

FIALA, Roman, Ljubomír DRÁPAL, Kamila BEEROVÁ, Petr BÍLEK a Jiří SVOBODA. *Občanský zákoník: komentář*. 1. Praha: C.H. Beck, 2015. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-570-1.

LAVICKÝ, Petr. *Občanský zákoník: komentář*. Praha: C.H. Beck, 2015. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-570-1.

PETROV, Jan. *Občanský zákoník: komentář*. Praha: C.H. Beck, 2017. Beckova edice komentované zákony. ISBN 978-80-7400-653-1.

Judikatura

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 25.02.2013, sp. zn. 21 Cdo 3373/2011.

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 29. 11. 2005, sp. zn. NS 30 Cdo 2567/2004.

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 27. 5. 1997, sp. zn. 2 Cdon 1883/96.

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 19. 12. 2001, sp. zn. 30 Cdo 1975/2001.

Rozsudek Krajského soudu v Plzni ze dne 9. 3. 1967, sp. zn. 5 Co 54/67.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 26. 10. 2016, sp. zn. 21 Cdo 5591/2015.

Odborné články

SALÁK, Pavel. Zásady římského práva dědického a jejich odraz v novodobých kodifikacích. *Časopis pro právní praxi*, Brno: Masarykova univerzita, 2012, roč. 20, č. 3, ISSN 1210-9126.

SALÁK, Pavel. K pojmu fideikomis a jeho pozici v římském právu a novověkém právu. *Právní rozhledy*. 2014, roč. 22, č. 12. s. 432–436. ISSN 1210-6410.

SALÁK. Pavel. Mimořádné závěti v novém občanském zákoníku. *Časopis Ad Notam* [online]. 2017, roč. 23, ISSN 1211-0558.

ŽIDLICKÁ, Michaela, Tomáš CIPROVSKÝ a Petr DOSTALÍK. *Vliv římského práva na evropské právní myšlení: pocta Valentinu Urfusovi* [online]. 3. Brno: Masarykova

univerzita, 2019 [cit. 2021-9-19]. ISSN 1802-128X. Dostupné z:
<http://elportal.cz/publikace/valentin-urfus>.